

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Alma Utakytė

Karjeros edukologijos magistrantūros studentė

**VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ PROFESINIŲ
APSISPRENDIMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI**

Magistro darbas

Darbo vadovė
doc. dr. D. Augienė

Šiauliai, 2013

Darbas originalus.....Alma Utakytė
(studento parašas)

SANTRAUKA
VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ PROFESINĮ
APSISPRENDIMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI

Profesijos pasirinkimas – vienas iš sudėtingiausių ir atsakingiausių kiekvieno jauno žmogaus gyvenimo uždavinių, nuo kurių tinkamo sprendimo priklauso tiek žmonių asmeninės, tiek visuomeninės gerovės augimas. Profesijos pasirinkime ypatingą vaidmenį vaidina tėvai. Tačiau kiekvienoje visuomenėje yra vaikų, kurie dėl tam tikrų priežasčių negali augti šeimoje su tėvais. Daugeliu atvejų, kaip gyvenimo šeimoje alternatyva, tampa institucinė vaiko globa.

Tyrimo objektas – vaikų globos namų auklėtinių profesinio apsisprendimo veiksniai.

Tyrimo tikslas – atskleisti vaikų globos namų auklėtinių profesinio apsisprendimo veiksnius.

Tyrimo hipotezės: 1) Tikėtina, kad vaikai, gyvenantys globos namuose, patys apsisprendžia, kokią profesiją rinktis ir pedagoginis personalas: karjeros konsultantai, soc. pedagogai, psichologai, soc. darbuotojai, klasės auklėtojos, pedagogai, turi mažai įtakos jų apsisprendimui. 2) Tikėtina, kad vaikų globos namų auklėtiniams didesnę įtaką profesiniam apsisprendimui daro išoriniai veiksniai. 3) Tikėtina, kad egzistuoja ryšys tarp vidinių ir išorinių profesinio apsisprendimo veiksnių.

Tyrimo dalyvavo 105 (66 merginos, 39 vaikinai) globos namų auklėtiniai, besimokantys 9-12 klasėse iš 8 globos namų. Vaikų globos namų auklėtiniams buvo pateikiamos anoniminės anketos, sudarytos iš 20 uždaro ir atviro tipo klausimų. Tyrimo duomenys apibendrinti ir pateikti paveiksluose bei lentelėse.

Tyrimo rezultatai parodė, kad dauguma respondentų karjerą suvokia kaip „kilimą laiptais“ ir profesinį tobulėjimą, o karjeros sėkmė jų nuomone labiausiai priklauso nuo išsilavinimo ir tikslų užsibrėžimo bei jų vykdymo. Dauguma respondentų patys nusprendžia kokią profesiją pasirinkti ir mažai pasikliauja kitų asmenų nuomone ar patarimais. Merginos svarbiausiu vidiniu veiksniumi nurodo interesą. Vaikinių profesinį apsisprendimą labiausiai iš vidinių veiksnių lemia gebėjimai. Svarbiausiu išoriniu veiksniumi ir merginos ir vaikinai nurodė geras įsidarbinimo galimybes. Antras pagal svarbumą išorinis veiksnys yra geras darbo užmokestis. Globos namų auklėtiniai labiausiai siekia ateities planų, susijusių su šeima, antroje vietoje – su darbu, mažiau jiems svarbūs planai, susiję su visuomene. Vaikų globos namų auklėtiniams didesnę įtaką profesiniam apsisprendimui daro išoriniai veiksniai. Svarbiausiomis darbo vertybėmis respondentai išskyrė atlyginimo dydį, saugumo jausmą, paaukštinimą, gerus santykius su kolektyvu, saugią darbo aplinką. Darbo vertybės – moksliniai tyrimai ir įžymybės statusas, renkantis profesiją, yra mažiau svarbios.

SUMMARY

FACTORS INFLUENCING VOCATIONAL DECISION-MAKING OF CHILDREN LIVING IN FOSTER HOME

Choosing a profession is one of the most difficult and responsible tasks for a young person which if solved properly ensures the growth of both personal as well as social well-being. Parents play an important role in the choice of the profession. However, in every society there are children who cannot live in a family with their parents because of certain reasons. In many cases, as an alternative to the living in the family may be an institutional child care.

Object of the research – factors influencing vocational decision-making of children living in the foster care institution.

The aim of the research – to reveal factors influencing vocational decision-making of children living in the foster care institution.

Hypotheses of the research - 1) It is likely that children living in the foster care institution decide themselves on their profession and other people have little influence on their decision. 2) It is also supposed that external factors have a greater influence on vocational decision-making of children living in the foster care institution. 3) It is predicted that there is a link between internal and external factors of vocational decision-making.

All in all 105 (66 girls and 39 boys) respondents studying in 9th -12th grades from 8 foster care institutions participated in the survey. They received anonymous questionnaires which included 20 open and closed types of questions. The research data has been summarized and displayed in figures and tables.

The research data revealed that most of the respondents define career as “climbing the ladder” and professional development whereas the career success depends mostly on education and setting and reaching the goals. Most of the respondents decide themselves on their profession and other people’s opinion and advice have little impact on their decision. Female respondents from the internal factors distinguish an interest while male respondents indicate abilities as being the most important on vocational decision-making. Both female and male respondents point out good employment possibilities as the most significant external factor. A high salary stands in the second place. Children from foster care institution create plans for the future related to the family in the first place, then with the job and plans concerned with the society are least important. External factors have a greater impact influencing vocational decision-making of children living foster care institutions. The respondents distinguish the size of the salary, the feeling of safety, promotion, good relations with colleagues and safe working environment as the main significant work values. Such values as scientific researches and the status of being famous are not so important.

TURINYS

ĮVADAS	5
1. VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ PROFESINIO APSISPĖNDIMO YPATUMAI	9
1.1. Vaiko globos samprata.....	9
1.2. Globojamų vaikų socializacijos ypatumai ir ugdymas karjerai	11
1.3. Vaikų profesinis informavimas ir kryptingumas	17
2. PROFESINIO APSISPĖNDIMO PROCESAS	20
2.1. Profesijos pasirinkimo samprata	20
2.2. Profesinį apsisprendimą lemiantys veiksniai	24
3. VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ PROFESINIO APSISPĖNDIMO VEIKSNIŲ TYRIMAS	31
3.1. Tyrimo organizavimas ir metodika.....	31
3.2. Tyrimo imties charakteristika	32
3.1. Tyrimo rezultatai.....	33
IŠVADOS	57
REKOMENDACIJOS	59
DISKUSIJA	61
LITERATŪRA	63
PRIEDAI	68

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Profesijos rinkimosi problema vienokiu arba kitokiu aspektu buvo tyrinėjama nuo seniausių laikų. Jau Platonas savo veikale „Valstybė“ diskutavo apie žmonių prigimtinius skirtumus, lemiančius jų profesinės veiklos pobūdį (Valeckienė, 2005).

Profesijos pasirinkimas yra viena aktualiausių problemų, nuo kurių tinkamo sprendimo priklauso tiek žmonių asmeninės, tiek visuomeninės gerovės augimas (Petrauskaitė, 1996). Todėl labai svarbu, kad jau pats pirmasis moksleivio apsisprendimas būtų sąmoningas, tikslingas, kad jaunuolis suprastų, jog adaptacija darbo pasaulyje ir asmenybės vidinė harmonija priklauso nuo tinkamo apsisprendimo. Dabar, kai vis labiau integruojamės į Europos Sąjungą, jaunimui susidaro vis didesnės galimybės laisvai pasirinkti profesiją, tačiau tuo pačiu labai padidėja jaunimo individualios kompetencijos ir asmeninės atsakomybės reikšmė (Damkauskienė, 2005). Pasak R. Adamonienės, S. Daukilo, B. Krikščiūno ir kt. (2001), asmenybės profesinis apsisprendimas – sudėtingas, svarbus ir daugiaprasmiškas reiškinys. Kaip pasirinkti tinkamiausią profesiją, kaip išsiugdyti ir įtvirtinti darbinės veiklos įgūdžius bei adaptuotis darbe – tai aktualu kiekvienam žmogui. Jau seniai žinoma, jog efektyviau ir kokybiškiau dirba tie asmenys, kurie mėgsta savo profesiją ir dirbdami jaučia pasitenkinimą.

Dar visai neseniai profesijos rinkimasis buvo vienkartinis apsisprendimo aktas visam žmogaus gyvenimui. Šiandien profesijos rinkimasis tampa nuolatiniu procesu. Keičiasi ne tik šio reiškinio pobūdis – iš vienkartinio jis virsta permanentiniu, ne baigtiniu, o tęstiniu procesu arba netgi nuolatine šiuolaikinio žmogaus gyvenimo būseną (Jovaiša, Orenienė, 2003).

Sėkmingas profesijos pasirinkimas užtikrina prasmingą ateitį, nesėkmingas – gali sugriauti planus ir pasmerkti žmogų visą gyvenimą jausti nepasitenkinimą, neįgyvendinti savo svajonių. Teisingai pasirinkti profesiją – reiškia surasti savo vietą gyvenime. Pagrindžiant vienos ar kitos profesijos tinkamumą, jaunas žmogus turi žinoti informaciją apie būsimą profesinę veiklą. Tinkamas profesinis apsisprendimas priklauso nuo gero savęs pažinimo, gero pasirenkamos profesijos ypatumų žinojimo bei mokėjimo teisingai šiuos du žinojimus derinti (Šedžiuvienė, Urbonienė, 2008).

Mokslininkai atliko nemažai tyrimų, kuriais tyrė veiksnius įtakančius profesijos pasirinkimą. Dauguma jų nustatė, kad profesijos pasirinkime ypatingą vaidmenį vaidina tėvai. Tačiau kiekvienoje visuomenėje yra vaikų, kurie dėl tam tikrų priežasčių negali augti šeimoje su tėvais. Daugeliu atvejų, kaip gyvenimo šeimoje alternatyva, tampa institucinė vaiko globa (Žemaitaitytė, Jankauskienė, 2008). Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2011 m. tėvų globos neteko 2,3 tūkst. vaikų. Globos namų auklėtiniai – tai asmenys, kurie auga specifinėje globos namų institucijoje ir yra netekę tėvų globos. Iš kitų savo bendraamžių jie

dažnai išsiskiria neigiama gyvenimo patirtimi, išgyventomis negatyviomis emocijomis, jiems daug sunkiau adaptuotis visuomenėje, planuoti savo ateitį (Labukaitė, Augustinienė, 2000).

Psichologinius ir pedagoginius profesinio apsisprendimo klausimus tyrė nemažai Lietuvos mokslininkų: D. Beresnevičienė (1990), L. Jovaiša (1999), S. Kregždė (1988), S. Gudelis (1983), Pukelis (2003), A. Valackienė (2003), D. Valeckienė (2005), R. Petrauskaitė - Kučinskienė (1996, 2003) ir kt. Profesinio pasirinkimo ir apsisprendimo klausimus įvairiais aspektais plėtojo šie užsienio šalių tyrėjai : F. Parsons (1909), D. E. Super (1961), F. V. Falaye ir B. T. Adams (2008), C. O. Espero (2001), J. A. Achter (1999), J. I. Leventhal (2006), N. M. Ferry (2006) ir kt. Konkrečiai, vaikų, gyvenančių globos namuose, profesinio apsisprendimo ypatumais domėjosi: R. Braslauskienė (2000, 2002), I. Žemaitaitytė ir L. Jankauskienė (2008), J. Kovalenkovienė ir I. Leliūgienė (2005), A. M. Prychožan ir N. N. Tolstych (1990), B. Žulys (2005) ir kt., tačiau vaikų, augančių globos namuose, profesinio apsisprendimo veiksniai nagrinėti dar mažai.

Tyrimo problema. Mokslininkai pastebi, kad vaikai iš globos namų pasižymi nepasitikėjimu savimi, savarankiškumo stoka, yra linkę pasiduoti kitų įtakai, patiria neigiamas emocijas, jautriai reaguoja į pastabas, jaučia baimę ir nerimą. Dėl griežtų globos namų vidinių taisyklių, reglamentuojamos tvarkos, priverstinio dalyvavimo įvairioje veikloje nėra ugdomas jų pasirinkimo jausmas. Visi šie veiksniai stabdo asmenybės vystymąsi, taigi ir sėkmingą savo kelio pasirinkimą. Dėl to, vaikams iš globos namų kyla papildomų sunkumų renkantis profesiją. Todėl labai svarbu ištirti, **kokie veiksniai labiausiai lemia jų profesinį apsisprendimą.**

Tyrimo objektas – vaikų globos namų auklėtinių profesinio apsisprendimo veiksniai.

Tyrimo hipotezės:

1. Tikėtina, kad vaikai, gyvenantys globos namuose, patys apsisprendžia, kokią profesiją rinktis ir pedagoginis personalas: karjeros konsultantai, soc. pedagogai, psichologai, soc. darbuotojai, klasės auklėtojos, pedagogai, turi mažai įtakos jų apsisprendimui.
2. Tikėtina, kad vaikų globos namų auklėtiniams didesnę įtaką profesiniam apsisprendimui daro išoriniai veiksniai.
3. Tikėtina, kad egzistuoja ryšys tarp vidinių ir išorinių profesinio apsisprendimo veiksnių.

Tyrimo tikslas – atskleisti vaikų globos namų auklėtinių profesinio apsisprendimo veiksnius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti profesinio apsisprendimo teorinius aspektus;
2. Ištirti veiksnius labiausiai lemiančius vaikų globos namų auklėtinių profesinį apsisprendimą;
3. Palyginti profesinio apsisprendimo veiksnius lyties aspektu.
4. Nustatyti sąsajas tarp vidinių ir išorinių profesinio apsisprendimo veiksnių.

Tyrimo metodologija. Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro mokslininkų teiginiai:

- Rinktis tam tikrą veiklą skatina, 1) prigimtis – gabumai ir aktyvumas, 2) socialinė aplinka – noras užimti joje tam tikrą padėtį, 3) subjektyvūs gyvenimo tikslai – idealai, gyvenimo prasmės, savo misijos samprata. Šie trys veiksniai apibūdina vieną pagrindinių asmenybės bruožų – pašaukimą tam tikrai veiklai. Profesijos rinkimasis – daugkartinis aktas, ilgalaikis procesas. Kol priimamas galutinis sprendimas, daroma serijos dalinių sprendimų (mini sprendimų). Tam, kad profesijos pasirinkimas nebūtų klaidingas žmogus privalo pažinti savo asmenybę bei profesiją (objektą), kurią renkasi (Jovaiša, 1999).
- Žmogui sekasi tada, kai jis tinkamai pasirenka savo gyvenimo kelią. Tačiau tam, kad galėtum pasirinkti, turi pirmiausia gerai pažinti save, be to, labai svarbu ir aukštas savęs vertinimas (Pukelis, 2003).

Tyrimo metodai:

1. *Teoriniai:* mokslinės psichologinės, pedagoginės literatūros analizė.
2. *Empiriniai:* vaikų globos namų auklėtinių anketinė apklausa.
3. *Statistiniai:* aprašomosios statistikos metodas ir koreliacinė analizė atlikta, naudojant Microsoft Office Excel 2007 ir IBM SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) Statistics 20 programinę įrangą.
4. *Kokybiniai:* turinio (*content*) analizė.

Tyrimo instrumentas – anketa, kurią sudaro uždaro ir atviro tipo klausimai. Rengiant anketą, remtasi įvairių autorių moksliniais teiginiais. Apibrėžiant kas yra karjera, remtasi N. Petkevičiūtės (2006) ir R. Kučinskienės (2003) pateiktais karjeros apibrėžimais. Klausimas apie karjeros sėkmę, sudarytas pagal V. Stanišauskienės (2004) įvardintais veiksniais, kurie geriausiai atspindi karjeros sėkmę. Profesijos pasirinkimo sunkumai įvardinti, remiantis B. Pociūtės ir V. Isiūnaitės (2011) išskirtomis profesijos pasirinkimo problemomis. Išskiriant vidinius veiksnius, remtasi D. Augienės (2009) išskirtais vidiniais veiksniais, įtakojančiais profesinį apsisprendimą. Išskiriant išorinius veiksnius, remtasi D. Augienės (2009) ir A. Sakalo, A. Šalčiaus (1997) išorinių veiksnių skirstymu. Klausimas apie darbo vertybių svarbą, sudarytas pagal R. Kriščiūnaitės ir A. Smailio (2011) išskirtas darbo vertybes. Ateities planams išsiaiškinti, remtasi R. Pivorienės (Sud.) (2005) „*Pasiekimų motyvacijos skale*“. Naudotasi asmenine patirtimi.

Tyrimo imtis: tyrime dalyvavo 105 globos namų auklėtiniai, besimokantys 9-12 klasėse (66 merginos, 39 vaikinai). Apklausa buvo atlikta 8 vaikų globos namuose ir tyrime dalyvavo visi 9-12 klasių moksleiviai, gyvenantys juose. Globos namų darbuotojai teigė, kad vyresniųjų klasių moksleiviai globos namuose yra retenybė. Vaikai dažnai pasilieka antrus metus kartoti kurso mokykloje ir dažniausiai baigė 10 klasę renkasi profesines mokyklas.

Tyrimo etapai:

I etapas (sausis – rugsėjis) – buvo analizuojama psichologinė, pedagoginė literatūra ir švietimo dokumentai atitinkamais klausimais.

II etapas (rugsėjis) – buvo suformuluota darbo hipotezė, iškeltas tikslas, apibrėžtas objektas, numatomi svarbiausi uždaviniai.

III etapas (spalis – lapkritis). Buvo kuriama metodika, ruošiamas tyrimo instrumentas.

IV etapas (gruodis). Atliekama anketinė apklausa.

V etapas (gruodis – sausis). Atlikta tyrimo duomenų statistinė analizė. Pateikiamos išvados ir rekomendacijos.

Darbo naujumas ir reikšmingumas.

Eilė mokslininkų (Žemaitaitytė, Jankauskienė (2008); Braslauskienė (2000); Bidva, Gailienė (2010); Labukaitė, Augustinienė (2005) ir kt.) nagrinėjo globos namų auklėtinių profesinį apsisprendimą lemiančius veiksnius, bet tyrimo apie vidinius ir išorinius veiksnius dar nebuvo. Sukurta metodika, vidiniams ir išoriniams veiksniams išsiaiškinti. Naujai atskleisti ir išryškinti globos namų auklėtinių profesinio apsisprendimo veiksniai orientuoja tėvus/globėjus, soc. darbuotojus ir pedagogus į tikslingą vaikų profesinį konsultavimą. Pateiktos rekomendacijos globos namų darbuotojams, pedagogams ir profesinio informavimo konsultantams ugdomojo darbo tobulinimui ir efektyvinimui.

Darbo struktūra. Darbą sudaro santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, trys skyriai, išvados, rekomendacijos, diskusija, literatūros sąrašas, 1 priedas. Darbe pateikiama 17 lentelių ir 15 paveikslų.

1. VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ PROFESINIO APSISPSENDIMO YPATUMAI

1.1. Vaiko globos samprata

Vaiko globos sistema Lietuvoje formuojasi jau keletą šimtmečių atsižvelgiant į vaiko globos sistemos kaitą, tačiau norminiai ir sisteminiai vaiko globos pagrindai buvo suformuluoti kuriant Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymą 1998 metais (LR Vaiko globos įstatymas, 1998). Šio įstatymo nuostatose tiksliai apibrėžta vaiko globos sąvokos, tikslai ir uždaviniai, globos steigimo principai, globos rūšys ir formos, globos nustatymo ir pasibaigimo pagrindai. Kitas dokumentas, kuris reglamentuoja vaikų globos veiklą yra Bendrieji valstybės ir savivaldybių vaikų globos namų nuostatai (2005). Nuostatuose nurodyta, kad vaikų globos namai – apskrities viršininko ar savivaldybės įsteigta stacionari socialinių paslaugų įstaiga, finansuojama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto, teikianti globos (rūpybos), ugdymo ir socialines paslaugas be tėvų likusiems vaikams, kuriems nustatyta laikinoji ar nuolatinė globa (rūpyba). Nepilnamečių globą reglamentuoja Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvencija (1995) ir LR Civilinio kodekso (2008) XVIII skyrius. Valstybė, ratifikavusi Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvenciją, įsipareigoja užtikrinti visapusišką paramą vaikui, dėl įvairių socialinių, ekonominių, moralinių priežasčių netekusiam tėvų globos. Lietuva, remdamasi šia konvencija, 1996 metais priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, kurio 25 straipsnis apibrėžia be tėvų globos likusio nepilnamečio teises. Taigi, net ir paminėtuose keliuose juridiniuose dokumentuose ir įstatymuose išryškinta nuostata, kad globos namų auklėtiniai yra visateisiai visuomenės nariai, kurių teisės turi būti visapusiškai realizuojamos.

Pasak G. Kvieskienės ir V. Indrašienės (2008), vaiko globa – tai likusio be tėvų globos vaiko, teisės aktų nustatyta tvarka patikėto fiziniam ar juridiniam asmeniui, priežiūra, auklėjimas ir ugdymas, kitų jam tinkamų dvasiškai ir fiziškai augti sąlygų sudarymas ir palaikymas, jo asmeninių, turtinių teisių bei teisėtų interesų gynimas ir atstovavimas jiems. R. Pabedinskienė (2004) teigia, jog vaiko globą galima nagrinėti keturiais aspektais: socialiniu-istoriniu, pedagoginiu, teisiniu bei ekonominiu.

Pirmiausia vaiko globą galima apibūdinti kaip *socialinį-istorinį* reiškinį, žmogaus kuriamą istorijos procesą. Vargu ar galime rasti pasaulyje žmonių bendruomenę, kurioje nebūtų likusių be tėvų globos vaikų. Kiekvienoje bendruomenėje likusių be tėvų globos vaikų globa organizuojama, atsižvelgiant į šalies tradicijas, papročius, religiją, politinę sistemą, kultūrą bei ekonomines galimybes. Todėl bėgant laikui kiekviena visuomenė, individualiai sprendama likusių be tėvų globos vaikų problemas, sukūrė įvairias vaikų globos sistemas, būdingas tik jai (Pabedinskienė, 2004).

M. Barkauskaitė ir V. Griepėdienė (1998) teigia, kad globos ir labdaros pradžia sutampa su civilizacijos pradžia. Žmonėms gyvenant uždromis grupėmis, kiekvienas buvo glaudžiai susijęs su kitu, todėl nereikėjo ir išskirtinės globos. Tik visuomenei išsidentifikavus, natūraliai prireikė globos ir labdaros, tačiau vaikų globos idėja ypač išplito atsiradus krikščionybei. Su krikščionybe įsigaliojo požiūris, kad vaikai, lygiai kaip ir suaugę, turi nemirtingą sielą, todėl negali būti apleisti, o tėvų pareiga yra rūpintis savo vaikais, juos tinkamai išlaikyti, mokyti, lavinti ir paruošti šiam ir kitam gyvenimui. Vaikų globos idėjai įtakos turėjo religinės institucijos, globos organizacijos, bažnytinių brolių veikla, cechų veikla, vienuoliai ir kt. (Barkauskaitė, Griepėdienė, 1998).

R. Pabedinskienė (2004) apibendrindama vaiko globą, kaip istorinį-socialinį reiškinį, daro išvadą, kad vaiko globa – tai žmonių kūrybos produktas, kurį istorijos eigoje kiekviena žmonių bendruomenė formavo individualiai.

Nagrinėjant vaiko globą *pedagoginiu* aspektu, būtina paanalizuoti pedagoginį procesą (Pabedinskienė, 2004). Pasak L. Jovaišos (2007), pedagoginis procesas – tikslingas žmogaus ugdymo vyksmas ugdymo veikėjams tiesiogiai ar netiesiogiai bendraujant su ugdytiniais, remiantis objektyviomis vertybėmis, ugdymo priemonėmis, būdais, metodais ir organizacinėmis formomis. L. Jovaiša (2007) teigia, kad pedagoginio proceso esminis komponentas yra bendravimas (keitimasis informacija ir, kad bendraujant kontroliuojama ir organizuojama ugdytinių veikla. Taigi vaiko globa – pedagoginis procesas, kuris visada yra konkretus, gyvas, kūrybiškas procesas tarp ugdymo veikėjų, t.y. vaiko globėjo ir globojamo vaiko (Pabedinskienė, 2004).

Vaiko globa *teisiniu* aspektu yra civilinės teisės objektas, apibrėžiantis vaiko globą, jos tikslus ir uždavinius, rūšis ir formas, vaiko globos nustatymo ir pasibaigimo pagrindus, globėjo skyrimo tvarką bei globos organizavimo mechanizmą (Pabedinskienė, 2004). Vaiko globa teisiniu aspektu nagrinėjama šio darbo 1.1. poskyrio pradžioje, kuriame išvardinti dokumentai ir įstatymai, reglamentuojantys vaikų, gyvenančių globos namuose, teises.

Galiausiai vaiko globos sampratą būtina aptarti *ekonominiu* aspektu. B. Bitinas (2000), nagrinėdamas ugdymo technologijų optimizavimo kriterijus, pateikia du pagrindinius optimalios ugdymo technologijos kriterijus: 1) sėkmingai realizuotas duotasis ugdymo tikslas, minimalizavus pedagogines sąnaudas ir 2) ugdymo tikslas maksimizuotas, kai pedagoginės sąnaudos yra objektyviai ribotos.

Taigi analizuojant vaiko globą ekonominiu aspektu pagal anksčiau paminėtus kriterijus būtina įvertinti vaiko globai keliamus tikslus ir uždavinius bei skiriamas lėšas šiems tikslams įgyvendinti (Pabedinskienė, 2004). Pagal Bendruosius valstybės ir savivaldybių vaikų globos namų nuostatus (2005) globos namų tikslas – užtikrinti globojamam ir laikinai globos namuose

apgyvendintam vaikui globos (rūpybos), ugdymo (mokymo, lavinimo ir auklėjimo) socialines paslaugas, sudaryti kitas jam tinkamas sąlygas ir palaikyti aplinką, kurioje jis galėtų saugiai augti, vystytis ir tobulėti bei pasiruoštų savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Tačiau šiam tikslui įgyvendinti lėšos yra skiriamos pagal vaiko globėjo statusą, pavyzdžiui, jeigu vaikas yra globojamas šeimoje, šeimynoje ar nevalstybiniuose vaikų globos namuose, jo poreikiams tenkinti ir išlaikymui valstybė skiria 500 litų, o vaikui, gyvenančiam valstybinėje vaikų globos institucijoje, yra skiriama dvigubai ar net trigubai dauguma lėšų. Todėl kyla svarstytinas klausimas, kokiais kriterijais vadovaujamesi, nustatant lėšų poreikį globojamam vaikui išlaikyti. Taigi ekonominis faktorius vaiko globos organizavimo procese atspindi valstybės ekonominį išsivystymą ir socialinę politiką sprendžiant vaiko gerovės klausimus (Pabedinskienė, 2004).

Apibendrinant vaikos globos sampratą keturiais aspektais galima daryti išvadą, kad vaiko globa – tai valstybės teikiama kompleksinė paslauga vaikui ir jo šeimai, kuri dėl moralinių, socialinių, ekonominių, sveikatos ar teisinių sunkumų negali užtikrinti jam tėvų globos.

1.2. Globojamų vaikų socializacijos ypatumai ir ugdymas karjerai

Lietuvoje nuolat daugėja vaikų, dėl įvairių priežasčių, netekusių tėvų globos ir augančių globos įstaigose, kurios turėtų atlikti labai svarbias vaiko ugdymui(si), asmenybės brendimui šeimos funkcijas, t.y. ugdyti savarankišką, atsakingą, sąmoningą asmenybę, pasiruošusią sėkmingai integruotis į atvirą visuomenę. Ir pedagogai, ir psichologai, analizavę bei tyrę vaikų globos įstaigų auklėtinių asmenybės formavimosi, elgesio ypatumus, teigia, kad globos įstaigas palikusių jaunų žmonių socialinę adaptaciją naujoje aplinkoje komplikuoja įvairūs socialiniai ir psichologiniai veiksniai (Kovalenkoviėnė, Leliūgienė, 2005). Pasak G. Kvieskienės ir V. Indrašienės (2008), globojamas vaikas – tai vaikas, kuriam pagal egzistuojančius įstatymus nustatyta globa ir numatyta suaugusiųjų atsakomybė už šį procesą, iki jam sukaks 18 metų arba įstatymo numatyta tvarka ilgiau. R. Braslauskienė (2000) vaikų globos namų auklėtinius apibūdinti vartoja sąvoką „bešeimiai vaikai“. Anot autorės, bešeimis vaikas – dėl kokių nors priežasčių, netekęs artimųjų globos ir priežiūros, augantis vaikų globos namuose. I. Leliūgienė (2003) išskyrė šias vaikų nukreipimo į valstybines globos įstaigas priežastis:

- dauguma vaikų tampa socialiniais našlaičiais dėl to, kad tėvams buvo apribotos tėvystės teisės;
- vaikai buvo atskirti nuo tėvų teismo ar vaikų teisių apsaugos tarnybų sprendimu;
- vaikai, kurių atsisakė tėvai.

Pasak G. Kvieskienės ir V. Indrašienės (2008), globojamam vaikui svarbiausia įveikti socializacijos trikdžius, tai yra išsiugdyti įgūdžius, įgyti žinių, kaip elgtis, suprasti visuomenę, kurioje gyvena, sužinoti įvairiausių elgesio taisyklių, suprasti visuomenės nuostatas ir vertybes,

kurias pripažįsta visuomenė, išmolti prisitaikyti prie socialinių taisyklių, reikšmingų kiekvienam žmogui. Socializacija – procesas, kurio metu visuomenės kultūra mikroaplinkos ir makroaplinkos sąlygomis perduodama vaikams, siekiant formuoti iš kūdikio individualybę, paklūstančią tam tikroms kultūros tradicijoms ir socialinėms normoms (Kvieskienė, Indrašienė, 2008). Socializacija, anot A. Juodaitytės (2003), procesas, kurio metu individas įsijungia į visuomenę, jos struktūrinius padalinius (socialines grupes ir bendrijas, institutus, organizacijas), perima jų sukauptą patirtį, socialines vertybes ir normas, formuoja socialiai reikšmingus asmenybės bruožus. Pasak R. Braslauskienės (2002), bendriausias socializacijos termino apibūdinimas būtų toks: visuminė aplinka sudaro sąlygas vaikui dalyvauti visuomenės gyvenime, suprasti kultūrą ir atlikti tam tikrą socialinį vaidmenį.

Patekęs į globos įstaigą, vaikas auga be šeimos, ją pakeičia globos institucija. Anot R. Braslauskienės (2000), bešeimiui vaikui svarbiausias socializacijos institutas ir yra globos namai. Į juos vaikas ateina jau turėdamas tam tikrą socialinio gyvenimo patirtį ir kultūros pradmenų.

Globos institucijoje gyvena didelė vaikų bendruomenė, kurios narių ugdymas dėl specifinių socialinių, psichologinių, pedagoginių sąlygų nėra tapatus ugdymui šeimoje. Minėtos aplinkybės neigiamai veikia vaiko individualybės, savigarbos, saugumo jausmų formavimąsi bei neužtikrina pakankamo socialinių gebėjimų, būtinų pilnaverčiam bendravimui su aplinkiniais, įgijimo (Kavolius, 2008).

M. Braslauskienė (2000) nustatė bešeimių vaikų globos institucijose *socialinius* ugdymo ypatumus:

- Bešeimiams vaikams būdingas jautrumas, bailumas, nepasitikėjimas savo jėgomis;
- Buvusios fizinės bausmės, gąsdinimai šeimoje kuria vaiko grubumą, priešginą, verčia pataikauti. Tai įtakoja šeimos skurdžios gyvenimo sąlygos ir su jomis susijusi bendro gyvenimo kultūra;
- Bešeimiai vaikai, dažniau negu globotiniai, yra egoistiški, pavydūs, kerštingi. Tai įtakoja ugdytinių gyvenimo būdas, socialinė ir konkreti aplinka, perdėtas pedagogų rūpinimasis ir priekaištai;
- Bešeimiai vaikai linkę meluoti, apgaudinėti, dažnai išsigalvoja nebūtų dalykų. Jie bando nuslėpti tikrąsias buvusios šeimos socialines problemas, patesinti netinkamus tėvų santykius, siekia išsisukti nuo materialinės žalos padarytos namams;
- Bešeimiai vaikai, dažniau negu vaikai, gyvenantys šeimoje, yra savanaudiškai apsukrūs, aktyvūs, sugeba numatyti, kur ir kaip galima sukelti suaugusiųjų gailestį ir užuojautą, išprašyti pinigų ir gauti kitokios materialinės naudos;

— Svarbiausia vertybė globos namų vaikams yra pinigai. Pinigų stygius skatina daryti nusizengimus ir nesukaltimus. Tai įtakojo tėvo ir motinos kultūra ir moralinės savybės.

M. Braslauskienė (2000) taip pat nustatė šeimių vaikų globos institucijose *psichologinius* ugdymo ypatumus:

— Bešeimiai vaikai patiria neigiamas emocijas, kurias įtakoja pedagogų bendravimo ypatumai. Pažymėtinos jų asmenybės savybės: nervingi, kerštingi, nelinkę bendrauti, nedraugiški;

— Vaikų globos auklėtiniai jautriai reaguoja į pedagogų ar bendraamžių pastabas. Jiems, dažniau negu globotiniams, būdingas nepasitikėjimas savimi. Dėl to pastarieji greitai įsižeidžia. Jų reakcijas palydi keiksmazodžiai, muštynės, kitų užgauliojimai;

— Nepakankamą vystymąsi ir žemą savęs vertinimą bešeimiams vaikams dažniausiai įtakoja neobjektyvūs pedagogų atsiliepimai apie ugdytinius;

— Bešeimiai vaikai dažnai jaučia baimę, nerimą, patiria atstūmimo ir atmetinumo jausmą. Neigiamas emocijas sukelia bendravimo konfliktinės situacijos ir susikūrusi „institucinė“ atmosfera globos namuose. Bešeimiams vaikams, dažniau negu globotiniams, būdingas perdėtas nuolankumas, neatsakingumas, pažeidžiamumas, sumišimas, vidinės pusiausviros stoka. Jie dažniau jaučiasi įskaudinti ir kalti, atstumti ir ignoruojami. Labiau trokšta keršto, priešiški, iššaukiančiai elgiasi.

M. Braslauskienė (2000) dar taip pat nustatė ir *pedagoginius* ugdymo ypatumus:

— Bešeimių vaikų aktyvumą, savarankiškumą, sąlygoja pedagogų taikomos jiems skatinimo formos (pritarimas, pagyrimas, išklausymas ir pan.);

— Bešeimių vaikų tingumą, konfliktiškumą, triukšmingumą, melavimą, necenzūrinę kalbą įtakoja formalūs, abejingi, šalti pedagogo ir vaiko tarpusavio santykiai, pedagoginės etikos ir profesionalumo stoka. Vaikų globos namų auklėtiniai, dažniau negu globotiniai, yra nedrausmingi, įžūlūs. Tai sąlygoja tuose namuose tvyrantis pedagogų abejingumas vaikams, taikomos jiems fizinės bausmės, drausminimo teorijos, objektyvumo stoka koreguojant vaikų elgesį ir nepagrįstas skubotumas priimančias sprendimus;

— Bešeimių vaikų nepagarbą pedagogui iššaukia dažnai nemotyvuoti auklėtojų reikalavimai, perdėtos ambicijos, noras valdyti ir imponuoti, pasitikėjimo ir pagarbos vaiko jausmams stoka;

— Pedagogai, dirbantys su bešeimiais vaikais, dėl neaiškiai suvoktų auklėjimo tikslų, nevieningai gilinasi į ugdytinių privalumų ugdymo procesą.

Tačiau, nepaisant visų sunkumų, vaikų globos namų ugdytiniai, skirtingai nei jų bendraamžiai, gyvenantys šeimose, turi gana anksti apsibrėžti gyvenimo tikslus, numatyti jų

pasiekimų galimybes ir kryptingai, nuosekliai jų siekti. Mokymasis yra viena iš pagrindinių veiklų, tiesiogiai lemiančių užsibrėžto tikslo (Kavolius, 2008).

Vaikų globos institucijose dirbantiems asmenims tenka svarbi užduotis – padėti auklėtiniui adaptuotis naujoje gyvenamojoje vietoje, įveikti anksčiau išsiugdytas neigiamas savybes. Būtent *ugdymas karjerai* yra ta sąlyga, kuri sujungia mokslą, ateities darbinės veiklas bei padeda įsitvirtinti visuomenėje (Labukaitė, Augustinienė, 2005). K. Pukelis (2003) teigia, kad ugdymas karjerai yra mokymas nuolat projektuoti savo profesinę karjerą nuolatinių darbo rinkos pokyčių kontekste, jaunų žmonių mokymas priimti teisingą profesinį apsisprendimą dar mokykliniais metais. Ugdymo karjerai proceso tikslas yra padėti jaunam žmogui pasirinkti jo pašaukimą atitinkančią profesiją, t.y. padėti atsakyti į vieną svarbiausių jo gyvenimo klausimų: kuo būti?, kokį profesinį kelią pasirinkti?, vadinasi, visų pirma apsispręsti kokioje ir kodėl tokioje profesinio rengimo institucijoje jam reikia mokytis arba studijuoti (Pukelis, 2003). Pasak R. Kučinskienės (2003), ugdymas karjerai – bendros sistemingos ugdymo institucijų, tėvų ir bendruomenės pastangos susieti ugdymą ir darbą, padedant individams įgyti ir panaudoti nuostatas, žinias ir gebėjimus, kad darbas būtų prasminga, produktyvi ir pasitenkinimą teikianti kiekvieno individo gyvenimo dalis. L. Ustinavičiūtė, A. Katkonienė ir I. Žemaitaitytė (2011) teigia, kad ugdymas karjerai yra būtinų kompetencijų vystymas. Karjeros kompetencijos, apibrėžiamos kaip nuostatų, žinių, supratimo ir gebėjimų visuma, kuria grįstas asmens savęs ir savo karjeros pažinimas, jos planavimas, valdymas ir derinimas su kitais savo gyvenimo aspektais (Stanišauskienė, Naseckaitė, 2012).

Šiandieniniame pasaulyje sėkmingą asmens karjerą laiduoja keturių kompetencijų – asmeninės, socialinės, edukacinės ir profesinės – visuma. Asmeninė kompetencija – tai žmogaus savęs pažinimo ir savęs pristatymo gebėjimai. Socialinės kompetencijos sričiai priskiriami žmogaus santykius su kitais žmonėmis ir socialine aplinka lemiantys gebėjimai. Edukacinės (mokymosi) kompetencijos sričiai priklauso žmogaus saviugdos gebėjimai. Profesinę kompetenciją sudaro specifiniai profesiniai gebėjimai, susiję su darbine žmogaus veikla (Penkauskienė, 2006).

Anksčiau išvardinti neigiami socialiniai, psichologiniai ir pedagoginiai veiksniai daro įtaką vaikų globos namų auklėtinių ugdymui. Tai veikia ugdymo karjerai procesą ir globos institucijų auklėtinių viso gyvenimo karjerą. J. Labukaitė ir A. Augustinienė (2005) išskyrė vaikų globos namų auklėtinių ugdymo karjerai proceso neigiamus aspektus (žr. 1 lentelė).

Globos įstaigose augančių vaikų ir paauglių ugdymo karjerai proceso neigiami veiksniai

(Labukaitė, Augustinienė, 2005)

Veiksny	Situacija	Pasekmė
Žema socialinė klasė (kilmė)	Lemia tėvai, jie dažnai bedarbiai, gauna mažas pajamas, išlaikomi valstybės. Būdingas deviantinis elgesys.	Kuo žemesnis socialinis sluoksnis, tuo trumpiau truncančias ir mažiau akademiškas mokymosi programas rinksis, nors pažangumas panašus kaip ir aukštesnio sluoksnio moksleivių.
Nepalanki šeimos situacija	Nėra šeimos palaikymo. Tėvai neturi laimėjimų ekonominėje, profesinėje srityse.	Neskatina siekti mokslo, kurti karjeros planų, nerodo teigiamo pavyzdžio.
Kultūriniai veiksniai	Būdingas fatalistinis asmenybės tipas „plaukia pasroviui“. Nesiekia valdyti savo gyvenimo, nuolankūs likimui.	Tikisi nuolatinės materialinės valstybės paramos. Neturi teigiamos veiklos motyvacijos.
Švietimo sistemos trūkumai	Grupavimas pagal gebėjimus, šeimos padėtį.	Neigiamos nuostatos mokymosi atžvilgiu.
Deviantinis elgesys	Auklėtojams sunku kovoti su deviantiniu auklėtinių elgesiu.	Teigiamos motyvacijos neturėjimas. Neigiama aplinkinių nuostata. Mažinami pažymiai. Nesiekama aukštesnio išsilavinimo.
Žalingi įpročiai	Prieš patekdami į globos įstaigą dažnai yra matę tėvų ar kitų asmenų iš jų supusios aplinkos neigiamą pavyzdį, sunkiai pasiduoda prevencijai.	Destruktyviai veikiama asmenybė, mažinamos saviraiškos galimybės.
Neadekvatus savęs vertinimas	71% vertina save neigiamai. Sulaukia neigiamų aplinkinių vertinimų. Jaučiasi menkavertiškai.	Nemoka džiaugtis gyvenimu, santykiams su aplinkiniais trūksta gilumo. Nekuria didelių gyvenimo planų, nesiekia mokymosi sėkmės.
Žema savikontrolė	Nesugebėjimas prisiimti	Niekada nesimokys iš savo

	atsakomybės.	nesėkmių, o aiškins išorinėmis, apribojama nuostata siekti geresnių akademinų rezultatų.
Silpna mokymosi motyvacija	Nenoras mokytis.	Vargiai galima tikėtis sėkmingos viso gyvenimo karjeros. Nesiekiamas aukštas mokslas.
Nepalanki, nesaugi aplinka	Turi adaptuotis prie didelio skaičiaus žmonių, neturi galimybės būti vienas su savo mintimis.	Apribojama individualumo sklaida, savirefleksijos įgūdžiai.
Atskyrimas nuo išorinio pasaulio	Daugiausiai laiko globotiniai praleidžia uždaroje globos namų erdvėje.	Skurdinama gyvenimo patirtis. Neįsisavinimas pasirinkimo jausmas. Bus sunku teisingai pasirinkti ir vėliau: mokyklą, profesiją.
Reguliavimas, kontrolė	Griežtos globos namų vidinės taisyklės, griežtai reglamentuojama tvarka, priverstinis dalyvavimas įvairioje veikloje.	Neugdomas pasirinkimo jausmas. Nevystomas individualumas. Auklėtiniai nepaklūsta, priešinasi.
Neigiamos nuostatos	Auklėtojai neigiamai vertina auklėtinius	Vaikai nesiekia didelių tikslų, jaučiasi esą nevykėliai.

Šie veiksniai dažniausiai labai individualiai veikia kiekvieno individo sprendimus ir vystymąsi apskritai, antra vertus, atskleidžia, kad karjeros ugdymas yra kompleksiškas procesas (Labukaitė, Augustinienė, 2005).

Ugdymo karjerai procesas įgyvendinamas taikant skirtingo pobūdžio profesinio konsultavimo veiklą. Ši veikla paprastai priklauso nuo įvairaus tipo bendrojo lavinimo institucijų: šeimos (vaikų globos namų auklėtinių atveju dažnai ją keičia globos įstaiga), darželio, pradinės, pagrindinės, vidurinės mokyklos, atitinkamo profilio gimnazijos (Labukaitė, Augustinienė, 2005). Pasak R. Laužacko (2005b), profesinis konsultavimas – specialiai organizuota konsultanto ir konsultuojamojo sąveika (bendradarbiavimas), padedanti pastariesiems priimti racionalų profesijos rinkimosi sprendimą, atsižvelgiant į jų individualias savybes, darbo rinkos bei profesinio mokymosi galimybes. Šiuolaikinis profesinio konsultavimo tikslas – padėti žmonėms tapti savarankiškais, atsakingais piliečiais, sugebančiais atrasti savo

vietą kintančiame nūdienos gyvenime, priimti efektyvius darbo ir gyvenimo sprendimus bei įgyvendinti savo esminius siekius ir tikslus (Jovaiša, Orenienė, 2003).

Pasak J. Labukaitės ir A. Augustinienės (2005), ugdymo karjerai rezultatas turėtų būti įgytos karjeros kompetencijos (asmeninė, socialinė, edukacinė, profesinė). Autorės 2005 m. atliko tyrimą apie globos namų auklėtinių įgytas kompetencijas ir jas lygino su šeimose gyvenančių paauglių ir jaunuolių kompetencijomis. Rezultatai parodė, kad asmeninės kompetencijos srityje globos namų auklėtiniai pasižymi mažesniu pasitikėjimu savimi nei su tėvais gyvenantys paaugliai ir jaunuoliai. Jie labiau linkę nuvertinti save. Tai rodo jų menkavertiškumo jausmą. Socialinės kompetencijos srityje – didesnė dalis globos namų auklėtinių mano, kad su aplinkiniais sutaria sunkiai bei nemoka apginti savo nuomonės. Jie taip pat turi mažesnes galimybes vystyti bendravimo ir bendradarbiavimo gebėjimus su nepažįstamais žmonėmis. Edukacinės kompetencijos srityje – globos namų auklėtiniai pasižymi žemesne mokymosi motyvacija nei su tėvais gyvenantys paaugliai ir jaunuoliai. Taip pat jie mažiau motyvuoti savarankiškam mokymuisi ir sunkiau gali susirasti reikalingą informaciją kompiuteriu ar bibliotekoje. Profesinės kompetencijos srityje – globos namų auklėtiniai labiau linkę karjeros sėkmę ir profesijos pasirinkimą sieti su materialine gerove ir tik paskui su asmenybės poreikiais. Dauguma globos namų auklėtinių planuoja baigti pagrindinę mokyklą ir mokytis profesinėje mokykloje (Labukaitė, Augustinienė, 2005).

Apibendrinant galima teigti, kad vaikų globos namų auklėtinių ugdymosi karjerai procesą lemia socialiniai, psichologiniai ir pedagoginiai veiksniai. Socialinė kilmė, nepalanki šeimos situacija, deviantinis elgesys, žema savikontrolė, neadekvatus savęs vertinimas, globos įstaigos specifiškumas (taisyklės, nuostatos ir kt.) – tai veiksniai, kurie lemia žemas vaikų globos namų auklėtinių startines karjeros siekimo pozicijas.

1.3. Vaikų profesinis informavimas ir kryptingumas

Teisės aktuose teigiama, jog globos namai turi ne tik apsaugoti bei aprūpinti vaiką, bet ir parengti jį savarankiškai gyventi. Įgyta profesija ir darbas – viena sąlygų, siekiant gyventi savarankiškai. Todėl profesinis pasirinkimas yra pirmasis žingsnis rengiantis tapti darbo rinkos dalyviu. Svarbu, kad jaunas žmogus gautų reikiamą informaciją, padėsiančią išsiaiškinti minėtus dalykus. Šią informaciją teikia ne tik specialiai tam sukurtos įstaigos, bet ir mokykla, neformalios grupės, šeima. Globos namai vykdo šeimai priskiriamas funkcijas, todėl ir informacija apie profesinį pasirinkimą turėtų būti viena iš prioritetinių veiklos sričių (Žemaitaitytė, Jankauskienė, 2008). Profesinis informavimas – veikla, apimanti žinių apie švietimo sistemą (priėmimo taisykles ir mokymosi sąlygas, studijų ir mokymo programas, jų turinį, trukmę, formas ir kt.), specialybių ir profesijų turinį, ypatumus ir reikalavimus,

kvalifikacijas, kvalifikacijos įgijimo, tobulinimo ir persikvalifikavimo galimybes ir tvarką, darbo rinką (profesijų pasaulį, darbo jėgos paklausą ir pasiūlą bei kt.) ir profesinės karjeros galimybes teikimą (Profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų teikimo reikalavimų aprašas, 2005). Pasak L. Jovaišos (2007), profesinis informavimas – supažindinimas su profesinio mokymo įstaigomis ir profesiniu darbu. Profesinio informavimo turinį sudaro: profesijos supratimas; profesijos įgijimas; darbo turinys ir pobūdis; higieniniai, psichofiziologiniai, psichologiniai darbo ypatumai; ekonominiai-socialiniai darbo ypatumai; literatūra apie darbą.

I. Žemaitaitytė ir L. Jankauskienė (2008), atlikusios interviu su vaikais ir globos namų darbuotojomis, atskleidė, kad vaikai labiausiai vertina neformalius profesinio informavimo šaltinius ir jais naudojami individualiai. Tai pokalbiai su draugais ir auklėtojais. Grupėje ir globos namuose naudojami formalūs profesinio informavimo šaltiniai (grupės valandėlės, renginiai, išvykos ir bendravimas su kitomis tarnybomis) nėra pakankami išplėtoti bei pritaikomi, nes vaikai per interviu apie juos visai neužsimena arba vertina neigiamai (Žemaitaitytė, Jankauskienė, 2008).

I. Žemaitaitytė ir L. Jankauskienė (2008) išskyrė pagrindines globos namuose profesinio informavimo problemas:

— *Nėra asmens, atsakingo už vaikų profesinį informavimą.* Auklėtojos nėra pajėgios organizuoti vaikų poreikius atitinkantį profesinį informavimą, jos pristinga tiek laiko, tiek tam reikalingų specialiųjų žinių.

— *Nėra sistemos (nuoseklumo), t.y. nėra koncepcijos, kuri padėtų vaikams pasirengti profesiniam apsisprendimui.* Organizuojamas profesinis informavimas nėra koordinuotas ir nuoseklus, tai labiau pavieniai veiksmai.

— *Neišnaudojami esami profesinio informavimo šaltiniai.*

— *Nėra paslaugų, vaikui palikus globos namus, t.y. profesinis informavimas negali būti fragmentinis, ypač kalbant apie vaikus, kurie išėję iš globos namų turi mažiau pagalbos šaltinių.*

A.G. Watts (2000) nuomone, ypač svarbu nustatyti profesinį kryptingumą, kuris turi svarbią reikšmę pasirenkant profesiją. Profesiniu kryptingumu reikėtų laikyti teigiamus atrenkamuosius asmenybės santykius su profesine veikla. Pasak S. Gudelio (1983), *profesinis kryptingumas* – tai asmenybės polinkis į tam tikrą veiklos sritį, profesiją, aktyvus domėjimasis ja, valingas siekimas, teigiamos nuostatos jos atžvilgiu, teigiamų emocijų išgyvenimas veikloje. Taigi kryptingumas suteikia asmenybei prasmingą veiklos kryptį, tai ypač svarbu paauglystėje ir ankstyvojoje jaunystėje, kuomet žmogus pradeda ieškoti savo kelio. Pasak S. Kregždės (1988), profesinis kryptingumas suvokiamas kaip asmenybės kryptingumo dalis. Asmenybės kryptingumas – sudėtingas jos darinys, struktūra, kuri lemia žmogaus veiksmų ir poelgių tendencijas, susijusias su visomis jo pagrindinėmis socialinėmis nuostatomis į kitus žmones, į

save, savo ateitį. Jis pasireiškia asmenybės poreikiais, potraukiais, interesais, polinkiais, siekiais, idealais, aspiracijomis, savęs vertinimu, įsitikinimais, pasaulėžiūra, visa veiklos motyvacijos sistema (Kregždė, 1988).

K. Bidva ir I. Gailienė (2010) tyrė globos namų auklėtinių profesinių ketinimų bei jų realizavimo ypatumus. Autoriai atlikę globos namų auklėtinių ir prosocialiose šeimose gyvenančių moksleivių lyginamąją analizę profesinių ketinimų aspektu, išsiaiškino, kad globos namų auklėtiniai renkasi tas profesijas, kurios nereikalauja aukštojo išsilavinimo bei pasižymi žemesniu prestižu visuomenėje (kirpėjai, statybininkai, slaugos darbuotojai ir pan.), o jų bendraamžiai, gyvenantys prosocialiose šeimose, išreiškė pretenzingesnius profesinius ketinimus, t. y. orientavosi į profesijas, įgyjamas aukštosiose mokyklose ir pasižyminčias aukštesniu prestižu visuomenėje (teisininkai, architektai, vadybininkai, medikai ir pan.). Atlikus tyrimą, taip pat paaiškėjo, kad dauguma tirtų globos namų auklėtinių ateityje ketina tik įgyti pagrindinį išsilavinimą mokykloje ir toliau mokytis profesinio rengimo mokykloje, o mokiniai, gyvenantys šeimose, dažniausiai savo ateitį siejo su vidurinio išsilavinimo įgijimu ir universitetinėmis studijomis (Bidva, Gailienė, 2010).

R. Braslauskienė (2002) tyrė vaikų globos namų auklėtinių socialinį-kognityvinį patyrimą. Autorė, apibendrinus tiriamųjų profesijos pasirinkimą bei motyvacijas, padarė prielaidą, kad vaikų globos institucijų ugdytiniai profesiją renkasi pagal savo patyrimą, televizijos laidas ir pan. Iš pokalbių su bešeimiais vaikais paaiškėjo, kad jie domisi profesine veikla. Tuo tarpu jų samprata apie vieną ar kitą profesiją dar nėra pakankami susiformavusi (Braslauskienė, 2002).

2. PROFESINIO APSISPRENDIMO PROCESAS

2.1. Profesijos pasirinkimo samprata

Sąvoka „karjera“ kildinama iš lotyniško žodžio *carraria*, reiškiančio žmogaus gyvenimo kelią, bėgimą. Prancūziškasis sąvokos variantas *carriere* įvardija veikimo dirvą, sritį, greitą ir sėkmingą kilimą tarnyboje. Šie du sąvokos aiškinimai rodo, kad karjeros sąvoka galima suprasti įvairiai: kaip konkrečią atliekamą veiklą arba kaip asmeninio gyvenimo planavimą ir to plano įgyvendinimą (Penkauskienė, 2006). Anot J.H Greenhaus, G. A. Callanan ir V. M. Godshalk (2008), karjeros sąvoka reiškia pažangą, profesinį statusą ir stabilumą. Pasak A. Damkauskienės (2005) šnekamojoje kalboje karjera reiškia dažniausiai greitą ir sėkmingą kilimą tarnyboje, visuomenėje, mokslinėje veikloje, laimėjimus gyvenime arba kitoje veiklos srityje.

Karjera susideda iš išorinės (didelis atlyginimas, kvalifikacija) bei vidinės (pasitenkinimas, savirealizacija) naudos. Vienas iš pagrindinių žingsnių, siekiant nuolatinio pasitenkinimo savo darbu, profesinės karjeros nuoseklumo, yra karjeros planavimas ir projektavimas. Tačiau tai nėra savaiminis reiškiny, tai veikla, reikalaujanti ilgalaikio susikaupimo, autorefleksijos, kūrybiškumo, gebėjimo numatyti ir įvertinti įvairias situacijas. Ypatingai svarbus yra pačios *profesijos pasirinkimas*. Priešingai nei gali atrodyti – tai nelengva užduotis, nes šis sprendimas turės įtakos visam gyvenimui. Profesija nusako asmens padėtį visuomenėje, jo vertybių sistemą, elgesio normas, gyvenimo siekius ir kita (Ustinavičiūtė, Katkonienė, Žemaitaitė, 2011).

Jaunam žmogui labai svarbu teisingai pasirinkti profesiją, nes nuo to priklauso žmogaus savigarba, vidinė asmens harmonija, savirealizacija, socialinė ekonominė padėtis, statusas visuomenėje, socialinis saugumas ir kt. (Rimkienė, Grūnovienė, Vaičiulevičienė, 2010). Pasak V. Šerno (1995), profesija – nuolatinės veiklos rūšis, kuriai reikia specialaus pasirengimo ir kuri yra pragyvenimo šaltinis. R. Adamonienė, S. Daukilas, B. Krikščiūnas ir kt. (2003, p. 190) pateikia tokį profesijos apibrėžimą: „profesija – tai dinamiškų, nuolat kintančių žmonių veikos rūšių kombinacijos, sukuriančios prielaidas atskiriems asmenims ar jų grupėms kurti materialines ir dvasines vertybes, siekiant patenkinti jų savisaugos ir profesinės saviraiškos poreikius bei lūkesčius“. Profesija, anot R. Laužacko (2005b), tai atitinkamomis žiniomis, gebėjimais (mokėjimais ir įgūdžiais) pagrįstos žmonių veiklos kombinacijos, teikiančios jiems materialinio apsirūpinimo ar aktyvaus įsijungimo į visuomeninio gyvenimo struktūros prielaidas.

Profesijos pasirinkimas – viena iš dažniausiai profesinio apsisprendimo psichologijoje vartojamų sąvokų. Tačiau, nepaisant to, nėra paprasta apibūdinti, ką reiškia pasirinkimas psichologine prasme. Suprantama, jog pasirinkti profesiją, ne tas pats, kas pasirinkti patiekalą iš restorano valgiaraščio ar muilo rūšį. Reikšmingus gyvenimo dalykus pasirinkti nėra taip

paprasta. Tai labai atsakingas sprendimas, reikalaujantis asmenybės aktyvumo, brandos ir atsakomybės (Adamonienė, Daukila, Krikščiūnas ir kt. 2001).

Profesinis apsisprendimas, profesinis pasirengimas turi daug reikšmių. *Pirma*, profesinis pasirengimas rodo, kokia kvalifikaciją, kokius įgūdžius žmogus turi, kokiai veiklai yra pasirengęs. *Antra*, profesinis pasirengimas yra prekė, kurią žmogus gali parduoti darbo rinkoje. Svarbu, kad ta prekė, turėtų paklausą ir už ją pirkėjas būtų pasirengęs mokėti pinigus. *Trečia*, profesijos pasirinkimas turi ir socialinę reikšmę, nes nulemia individo padėtį ekonominėje, politinėje, kultūrinėje visuomenės struktūroje, t.y. priskiriamas tam tikrai socialinei grupei. Renkantis profesiją dažnai jaunas žmogus orientuojasi į socialinį pasirinkimą, t.y. į socialinę padėtį, kurią galėtų suteikti tam tikra profesija. Tokiu atveju profesijos pasirinkimo pagrindu tampa socialinė pozicija visuomenėje ir darbo pasaulyje (Kregždė, 1988).

Daugelis autorių akcentuoja profesijos rinkimosi procesualumą, profesinį apsisprendimą traktuodami kaip rinkimosi rezultatą (Stanišauskienė, 2004):

- Pasak L. Jovaišos (1993, p.187), „profesijos rinkimaisis – ilgalaikis minispredimų kuo būti kaitos procesas iki galutinio apsisprendimo“.
- D. Beresnevičienės nuomone (1990), sąmoningas profesijos pasirinkimas – tai individualus mokinio apsisprendimas įsisąmoninus profesinio tinkamumo tam tikrai profesijai kriterijus ir žinant objektyvią informaciją apie turimas profesiskai reikšmingas savybes, tolesnes jų lavinimo ir ugdymo perspektyvas, praktiskai išbandant savo pasiryžimą ir išgales sėkmingai dirbti.
- Hodkinson (cit. Stanišauskienė, 2004) teigia, kad sprendimo priėmimo procesas suprantamas kaip rezultatyvus judėjimas arba procesas, kuriame jaunas žmogus „juda į priekį“, žingsnis po žingsnio artėdamas prie savojo apsisprendimo.
- Profesijos rinkimaisis – laisvas, daugiasluoksnis asmens suartėjimo su konkrečia profesija iki galutinio apsisprendimo procesas (Laužackas, 2005b).
- Anot I. Kono (cit. Bartnikienė, Paurienė, 1989), profesinis apsisprendimas – sprendimo priėmimo procesas, per kurį individas formuoja ir optimizuoja savo polinkių ir darbo paskirstymo sistemos poreikių balansą.

V. Stanišauskienė (2004) pastebi, kad skirtumai išryškėja tuomet, kai palyginama profesijos rinkimosi proceso trukmė.

Vieni autoriai teigia, kad profesijos rinkimaisis tęsiasi iki paauglystės: pasak D. Beresnevičienės (1990, p.62), „profesijos pasirinkimas nėra vienkartinis procesas, vykstantis tik tam tikru apibrėžtu laiku. Priešingai, profesijos rinkimaisis, kaip teigia vystymosi teorijų atstovai, apima daugelį profesijų atrankos bei atmetimo etapų, prasideda ankstyvojoje vaikystėje ir baigiasi ankstyvojoje paauglystėje“. Ginzberg grupė padarė išvadą, kad profesijos rinkimaisis

yra procesas, dažniausiai prasidedantis maždaug 11 metais ir pasibaigiantis apie 18, ir apimantis 6-10 metų laikotarpį (Kučinskienė, 2009).

Kitų autorių nuomone, negalima tiksliai nustatyti, kada baigiasi profesijos rinkimosi procesas, nes kiekvieno žmogaus raida yra individuali. Anot Jovaišos (1993, p.187), „profesijos rinkimasis prasideda ankstyvojoje vaikystėje ir tęsiasi iki profesijos įgijimo, o dažnai ir visą gyvenimą“. Pasak R. Laužacko (2005a), profesijos rinkimasis sudėtingas, nesibaigiantis, trunkantis visą gyvenimą procesas.

Taigi išryškėja dvi profesijos rinkimosi proceso traktuotės: pagal vieną jis yra baigtinis, pagal antrąją – tęstinis ir aktualus visą žmogaus gyvenimą (Stanišauskienė, 2004).

Profesinio apsisprendimo sudėtingumą atskleidžia šešios Busshoff (cit. Stanišauskienė, 2004, p. 142) išryškintos pakopos, kurias turi pereiti profesiją besirenkantis jaunuolis:

1. Profesijos rinkimąsi reikia suvokti kaip uždavinį, t.y. jo atžvilgiu įgyti reikiamą motyvaciją ir nusiteikimą.

2. Profesijos rinkimąsi svarbu mokėti analizuoti kaip problemą, savo supratimo lygmenyje žinoti jos sprendimo metodiką.

3. Būtina suprasti pasirinkimo galimybių realumą, mokėti įvertinti, atmesti arba priimti įvairias pasirinkimą įtakojančius veiksnius.

4. Būtina mokėti parengti alternatyvias sprendimo variantus bei suformuluoti sprendimo priėmimo kriterijus. Taikant asmeninę patirtį bei papildomą informaciją, reikia įvertinti suformuluotų alternatyvų realumą.

5. Būtina suvokti asmeninę ir socialinę atsakomybę už savo sprendimus.

6. Reikia žinoti, kaip priimtą sprendimą įgyvendinti realiame gyvenime.

V. Stanišauskienė (2004) analizuodama šias pakopas, pastebi, jog sąmoningas profesinis apsisprendimas įmanomas tik tuomet, kai žmogus pasiekia pakankamą psichologinę brandą: suvokia karjeros prasmę, prisiima atsakomybę už savo sprendimus. Tokiai psichologinei brandai pasiekti turi būti sukuriamos atirinkamos sąlygos jaunuolio socialinėje aplinkoje. Mokykloje, kaip vienoje iš svarbiausių ugdymosi požiūriu socialinių aplinkų, tokių sąlygų sukūrimui turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys.

Profesinio apsisprendimo tyrinėtojai siūlo išskirti tokius profesijos pasirinkimo aspektus (Adamonienė, Daukilas, Krikščiūnas ir kt. 2001) :

- *preferencija* – subjekto teikiama profesijai pirmenybė dėl jos pranašumo pagal tam tikrus požymius arba jų visumą.

- *aspiracija* – didžiausias tikslas, kurį žmogus mano atitinkant jo galimybes ir kurį siekia įgyvendinti.

- *ketinimas* – sąmoningas žmogaus siekimas atlikti veiksmą pagal numatytą planą ir gauti pageidaujamą rezultatą.

Profesijos pasirinkimas yra svarbus žmogaus gyvenime, nes nuo darbo pobūdžio sėkmės priklauso asmenybės socialinė padėtis (Gudelis, 1983). Panaši nuomonė ir B.H. Lemme (2003), kuris akcentuoja, kad nuo pasirinktos profesijos pirmiausia priklauso socialinė ekonominė padėtis, kuri apima tris tarpusavyje susijusius, bet ne visuomet viena kitą dengiančius kintamuosius: ekonominę padėtį, kurią lemia pajamos; socialinę padėtį, priklausančią nuo išsilavinimo; darbinę padėtį, vertinamą pagal profesiją.

R. Laužackas (2005a) teigia, kad tinkamai pasirinkta profesija leidžia asmeniui patenkinti esminius poreikius, žmogus gali jaustis reikalingu ir vertinamu, turi galimybę tobulėti ir kt. M. Barkauskaitės (2007, p. 107) nuomone, „profesine veikla žmogus patenkina pagarbos, draugystės, saugumo, savigarbos, pažinimo, savęs vertinimo jausmus, atsiranda galimybių ugdytis teigiamas (laimės, pasitenkinimo, džiaugsmo, pasididžiavimo) ir neigimas (streso, nusivylimo, depresijos, nerimo, nepasitikėjimo) bei kt. asmenybės savybes“.

Profesijos pasirinkimas – vienas iš sudėtingiausių ir pačių svarbiausių praktinių gyvenimo uždavinių, kuriuos žmogui reikia išspręsti, nes *pirma*, sprendimo klaidingumas pastebimas ne iš karto, kartais tik po daugelio metų, praleistų įgyjant nemėgstamą profesiją; *antra*, sprendžiant šį uždavinį, reikia atsižvelgti į daugelį sąlygų: į profesijos ypatumus, į savo psichines bei fizines savybes, savo šeimą, į profesijos vietą ir kt.; *trečia*, ne visai aišku, kaip tikslingiausiai spręsti profesijos pasirinkimo klausimus (Gudelis, 1983).

Visi sprendimai, kuriuos žmogus priverstas priimti, yra susiję ir sąveikauja tarpusavyje, todėl profesijos pasirinkimas niekada nėra izoliuotas nuo kitų sprendimų. Profesinis apsisprendimas – svarbus bendro asmenybės apsisprendimo aspektas, siejamas su sąmoningu jos siekiu surasti vietą gyvenime ir darbo pasaulyje, suprasti save ir savo profesinį pašaukimą, suplanuoti gyvenimo kelią (Augienė, 2009).

Teoriniai profesijos rinkimosi aiškinimai rodo, kad įvairiuose kontekstuose jis suprantamas skirtingai. Pati siauriausia prasmė šiai sąvokai suteikiama profesijos rinkimąsi įvardijant kaip konkretų sprendimą, kurį priima jaunuolis, susiedamas savo ateitį su tam tikra veiklos sritimi arba profesija. Dažniausiai sutinkama profesijos rinkimosi prasmė siejama su profesinio mokymo įstaigos, teikiančios pasirengimą dirbti vieną ar kitą darbą, rinkimosi bendrojo lavinimo mokykloje. Plačiausiai profesijos rinkimasis suprantamas kaip visą gyvenimą trunkantis sudėtingas procesas, susidedantis iš daugelio etapų ir tarpinių sprendimų (Laužackas, 2005a).

V. Makūno ir D. Pugevičienės (2005) teigimu, optimaliu profesiniu apsisprendimu vadinamas toks apsisprendimas, kai asmenybei pavyksta sujungti į prasmingą visumą

apibendrintą darbo pasaulio ir savęs supratimą, savo norus bei polinkius suderinti su socialinės aplinkos reikalavimais.

Pirmąsias mokslininkų pastangas padėti žmonėms pasirinkti profesiją galima aptikti jau antikos filosofų traktuose ir XV – XVII a. mąstytojų darbuose. Tačiau tik XX a. pradžioje kartu su profesijų psichologijos atsiradimu buvo suformuluotos ir paskelbtos pirmosios profesinio apsisprendimo teorijos, siekiančios padėti žmonėms pasirinkti tinkamiausią profesiją ir prisitaikyti prie tam tikros specializuotos darbinės veiklos rūšies (Adamonienė, Daukilas, Krikščiūnas ir kt. 2003).

Profesinio apsisprendimo teorijų kūrimą skatino ne tik būtinybė gerinti darbo jėgos resursų paskirstymą, bet ir nuolat tobulėjančios bendros psichologinės žinios apie žmogaus elgseną, jo asmenybės struktūrą bei individualius skirtumus. Šiuo metu profesijų arba karjeros psichologijos sričiai priklauso keletas teorijų bei filosofinių pozicijų, kurias galima suskirstyti į keturias pagrindines kryptis (Adamonienė, Daukilas, Krikščiūnas ir kt. 2003, psl. 27):

1. Bruožų ir faktorių teorijos (F. Parsono bruožų ir faktorių teorija, Dž. Holando asmenybės tipų teorija ir kt.);

2. Psichodinaminės teorijos (Z. Froido klasikinė psichoanalizė, A. Adlerio individualioji psichologija, E. Eriksono psichosocialinės raidos teorija ir kt.);

3. Raidos teorijos (D. E. Superio profesinio pasirinkimo teorija, E. Ginzbergo grupės profesinės raidos teorija, A. Ro profesijos pasirinkimo teorija ir kt.);

4. Socialinio mokymosi ir sprendimo teorijos (Dž. Krumboltzo profesinio sprendimo priėmimo ir socialinio išmokymo teorija, profesinės karjeros socialinio kognityvinio mokymosi teorija ir kt.).

Vienos teorijos siekia visapusiškai išnagrinėti profesinio apsisprendimo *turinį*, kitų dėmesio centre – profesijos rinkimosi *procesas* ir jį lemiantys veiksniai, tačiau visas jas sieja bendras *tikslas* – aprašyti, paaiškinti ir prognozuoti *žmogaus elgesį, susijusį su jo darbu ir profesine karjera*, bei panaudoti šias žinias *profesijai pasirinkti ir darbinei veiklai optimizuoti* (Augienė, 2009).

Apibendrinat galima teigti, kad profesijos pasirinkimas – vienas iš sudėtingiausių ir atsakingiausių kiekvieno jauno žmogaus gyvenimo etapų, kurio metu priimamas sprendimas įtakoja ir tolimesnį gyvenimą. Nuo profesijos pasirinkimo priklauso statusas visuomenėje, darbas, draugų ratas, savirealizacija, socialinis saugumas ir kt.

2.2. Profesinį apsisprendimą lemiantys veiksniai

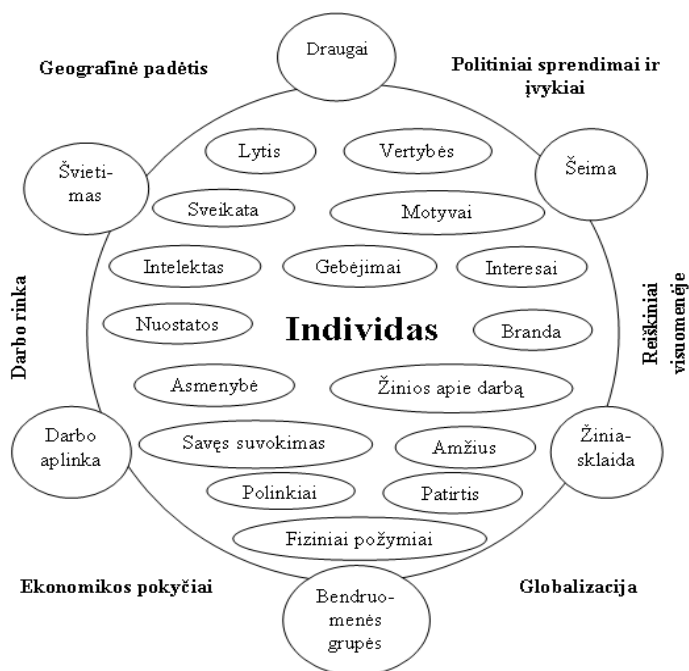
Profesijos pasirinkimas yra kompleksinis reiškinys, kurį nulemia įvairūs socialiniai, kultūriniai ir psichologiniai veiksniai. Profesijos pasirinkimas – tam tikros profesinės veiklos

srities pasirinkimas, atsižvelgiant į savo interesus, polinkius, galimybes bei darbo rinkos poreikius (Urbonienė, Leliūgienė, 2004).

Profesijos rinkimosi procesas prasideda vaikystėje ir šiuolaikinio darbo pasaulio sąlygomis tęsiasi visą gyvenimą bei priklauso nuo daugelio veiksnių (Jovaiša, 1999). Pasak Banduros (cit. Falaye, Adams, 2008), veiksniai lemiantys profesijos pasirinkimo procesą apima žmonių asmeninius polinkius, socialinius ryšius ir mokymo pasiekimus. Atlikus mokslinės literatūros analizę galima teigti, jog dažniausiai išskiriami *vidiniai ir išoriniai* veiksniai, kurie lemia profesijos pasirinkimą.

A. Sakalas ir A. Šalčius (1997) išskiria *vidinius* ir *išorinius* karjeros pasirinkimo veiksnius. Vidiniai – išsilavinimas ir kvalifikacija (akademiniškas išsilavinimas, profesinis išsilavinimas, profesinė kvalifikacija); tikslai, lūkesčiai (noras vadovauti, darbinės veiklos įvairovė, poreikis dirbti su informacija ar žmonėmis); vietinės nuostatos (atlyginimas, statusas, garbės troškimas, galimybė padėti šeimai). Išoriniai – šeimos įtaka (šeimos vertybės, socialinis-ekonominis lygis); ekonominė įtaka (ekonominės sąlygos, padėtis darbo rinkoje, tendencijos darbo rinkoje); visuomenės įtaka (darbo vertinimas, vertybių sistema); įmonės įtaka (darbo sąlygos, požiūris į bendradarbius).

Pasak D. Augienės (2009) profesijos pasirinkimą sąlygoja ne tik įvairūs *vidiniai* (amžius, intelektas, asmenybė, interesai, aspiracijos, gebėjimai, potraukis kuriai nors sričiai ir t.t.), bet ir *išoriniai* veiksniai: šeima, draugai, žiniasklaida, mokymo institucijos, bendruomenė, švietimas, įvairūs procesai šalyje ir pasaulyje ir t.t. (žr. 1 pav.).

1 pav. **Individas ir socialinis kontekstas, lemiantis profesijos pasirinkimą** (Augienė, 2009)

J. Laužikas (1993) irgi išskiria *išorinius* ir *vidinius* profesijos rinkimosi veiksnius. Išoriniai – tėvų, pažįstamų įtaka, pavyzdys, įkalbinėjimai, geros ateities perspektyvos, uždarbis. Vidiniais veiksniais J. Laužikas laikė „patraukimą tą darbą dirbti“, kai domina ne perspektyva, o pats darbo turinys. Pasak jo, jei profesijos pasirinkimą lemia išoriniai veiksniai (prestižas, uždarbis, statusas ir pan.), tai žmogų skatina dirbti įsikalbėjimas, didelis valingas nusistatymas, o visa tai asmenybei gali sukelti įvairius konfliktus. Norint to išvengti, būtina profesiją rintis racionaliai, sistemingai – siekiant vidinės harmonijos, kuri įmanoma tik geriau pažinus savo polinkius, interesus, gebėjimus, darbo turinį ir vadovaujantis vidiniais motyvais.

S. Kregždė (1988), remdamasis gausios mokslinės literatūros analize bei savo patirtimi, taip pat išskiria *išorinius* (socialinius) ir *vidinius* (subjektyvius) veiksnius. Kaip vieną svarbiausių profesijos rinkimosi procesą sąlygojančių vidinių veiksnių S. Kregždė (1988, p. 28) įvardina profesinius interesus, tai „kaip sudėtingas psichinių savybių ir būsenų dinaminis kompleksas“. Pasak D. Beresnevičienės (1990), profesiniai interesai – būtinas sąmoningo profesinio apsisprendimo komponentas. L. Jovaiša (1999) teigia, kad tarp vyresniųjų klasių moksleivių dar dažnai pasitaiko tokių, kurie svyruoja tarp skirtingų interesų, nesuvokia, kokią svarbią reikšmę renkantis profesiją turi jų sugebėjimai arba sunkiai savo interesus identifikuoja.

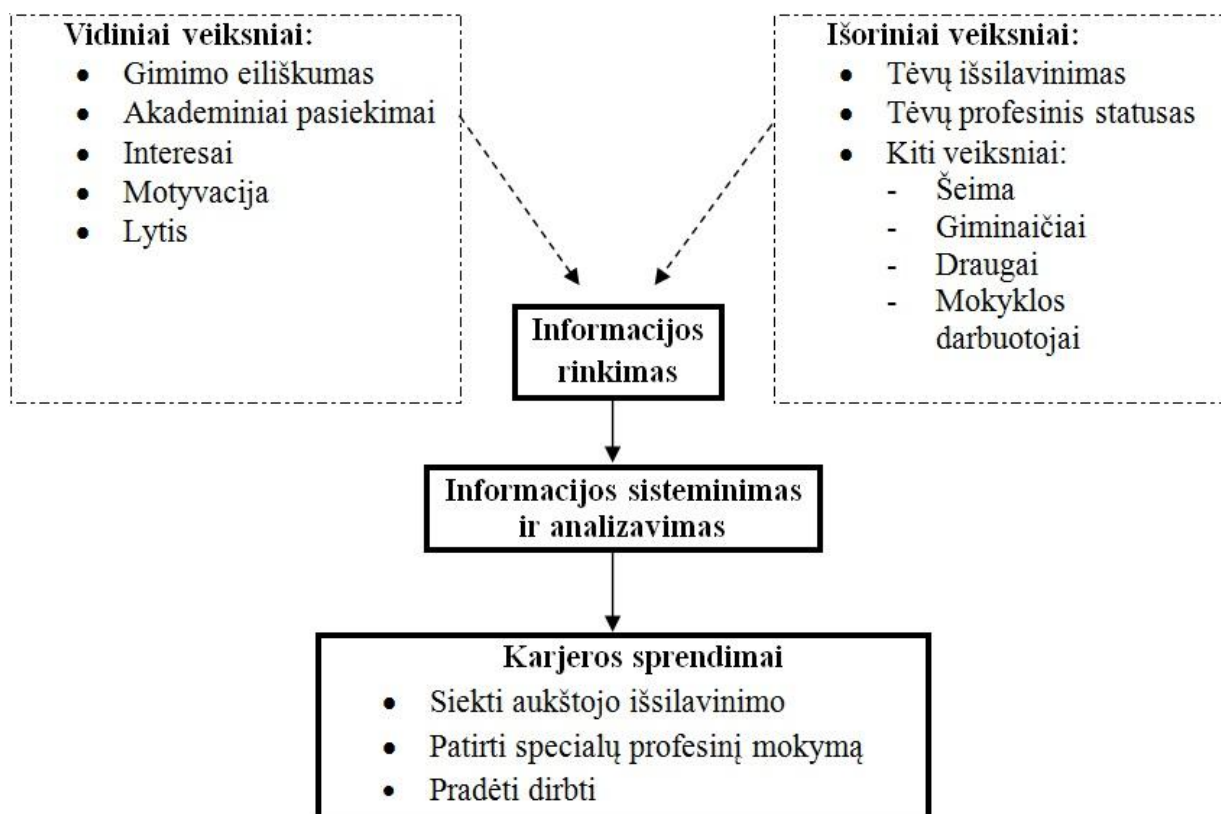
R. Kučinskienė (2003) išskiria taip pat dvi karjeros veiksnių grupes:

- *Objektyvieji* (išoriniai) veiksniai: šiuolaikinio globalinio, nacionalinio ir regioninio vystymosi tendencijos bei atitinkami ekonominio ir socialinio gyvenimo, bendrojo lavinimo ir profesinio ugdymo, darbo rinkos, užimtumo ir pan. sistemų ir posisteminių parametrai.
- *Subjektyvieji* (vidiniai) veiksniai: žmonių asmeninio tapatumo suvokimas ir kūrimas, jų gyvenimo ir karjeros tikslų sąsajos, išsilavinimas, nuostatos savo karjeros ir jos vystymo atžvilgiu ir kt.

Sociologinės ir socioekonominės teorijos aiškina profesijos rinkimosi procesą kaip įvairių visuomenės įtakų visumą ir teigia, kad profesijos rinkimąsi įtakoja dviejų tipų veiksniai (Laužackas, 2005a):

- *Ekonominiai* (ekonominis išsivystymas, regioninė ūkio struktūra, profesijų struktūra, darbo rinkos situacija ir politika, pajamų struktūra ir kt.).
- *Sociokultūriniai ir sociopsichologiniai* (profesijų prestižas, priklausomumas socioekonominiam sluoksniui, šeima ir jos tradicijos, mokykla, socialinės grupės, profesinio konsultavimo tarnybos, ekonominės tarnybos ir kt.).

Pasak C. O. Espero (2001), karjeros pasirinkimą taip pat įtakoja vidiniai ir išoriniai veiksniai. Karjeros pasirinkimas apima informacijos rinkimą, sisteminimą, analizavimą ir karjeros sprendimus (žr. 2 pav.).

2 pav. **Karjeros pasirinkimo procesas** (Espero, 2001)

Pasak A. Urbonienės ir I. Leliūgienės (2004), reikšmingiausius profesinio pasirinkimo veiksnius galima skirstyti į dvi grupes:

- *Sociokultūriniai veiksniai* – profesijos statusas, lyčių stereotipai ir socialinis pagrindas.
- *Asmenybiniai veiksniai* – tai profesinis pašaukimas, profesinis interesas, profesinis tinkamumas, vertybės, patirtis, amžius ir asmeniniai motyvai bei poreikiai.

F. V. Falaye ir B. T. Adams (2008) profesijos pasirinkimo veiksnius skirsto į tokias grupes: *demografiniai, aplinkos ir psichosocialiniai* veiksniai.

J. M. O’Neil, C. H. Meeker ir S. B. Borger (1978) sukūrė karjeros pasirinkimo modelį, kuris apima 6 pagrindinius veiksnius ir 22 sub-veiksnius, kurie turi įtakos individualios karjeros pasirinkimui. Karjeros pasirinkimo modelio veiksniai yra:

1. **Šeimos** (ankstyvosios kūdikystės patirtis, mamos vaidmuo, tėvo vaidmuo);
2. **Individualūs** (galimybės, gebėjimai, interesai, požiūris, pasiekimai);
3. **Visuomeniniai** (mokymosi patirtis, bendraamžių grupės įtaka, žiniasklaida);
4. **Socioekonominiai** (socialinė klasė, rasė, lyčių diskriminacija, darbo pasiūla ir paklausa);
5. **Situaciniai** (rizika, minimalus pasipriešinimas);
6. **Psichosocialiniai-emociniai** (nesėkmių baimė, sėkmės baimė, pasitikėjimo stoka, atkaklumo stoka, vaidmenų konfliktas).

L. Jovaiša (1999), akcentuojantis profesinės sambrandos reikšmę profesiniam apsisprendimui, įvardina šiuos profesinę sambrandą lemiančius veiksnius:

- **fizinius** (kūno išsivystymas, fizinė ir psichinė sveikata);
- **psichinius** (patirtis, savivoka bei savimonė, interesai bei polinkiai, intelektas, kitokie gebėjimai, charakterio kokybė);
- **socialinius** (tėvai, mokykla, aplinka);
- **ekonominius** (ekonominės situacijos supratimas);
- **kultūrinius** (bendrasis humanitarinis ir socialinis lavinimas, dorovinis auklėjimas mokykloje);
- **dvasinius** (bendražmogiškosios vertybės).

Z. Bartnikienė ir L. Paurienė (1989, p. 46) veiksnius, kurie sąlygoja profesijos pasirinkimą, suskirstė į tokias pagrindines grupes:

1) **Asmens fiziologinės ir sveikatos galimybės.** Pasirinkimo sėkmė dažnai priklauso nuo to, kiek besirenkantis profesiją paauglys informuotas apie tai, kokius reikalavimus kelia kiekviena profesija medicininio atžvilgiu, ir nuo to, kiek jis suderins savo funkcinių sistemų galimybes, sveikatos būklę su tais reikalavimais. Tyrimai rodo, kad paaugliai visiškai neįvertina savo sveikatos būklės. Tai susiję, pirma, su būdingu šio amžiaus žmonėms savo jėgų ir galimybių pervertinimu, dažnai nežinojimu apie sveikatos sutrikimus; antra, su stoka informacijos apie darbinės veiklos higieninę pusę, apie darbo sąlygas įvairiose gamybos sferose.

2) **Asmenybės kryptingumas.** Profesiniam apsisprendimui yra svarbus poreikių ir galimybių įvertinimas. Paauglys turi gerai „išsiklaudyti“ į savo „noru“ ir „galiu“ ir juos įvertinęs, suderinti. Poreikių ir galimybių įvertinimas turėtų apimti asmens polinkius bei interesus, gebėjimus, individualias psichologines ypatybes, žinias įgūdžius ir mokėjimus. Kitaip sakant, reikėtų siekti, kad pasirinktoji profesija atitiktų asmenybės individualias ypatybes.

3) **Informacijos kiekis apie profesiją.** Dėl nepakankamų žinių apie profesijų įvairovę ir apie kiekvieną profesiją atskirai dažnai pasirenkama netinkama profesija. Vadinasi, reikia besirenkančiajam profesiją suteikti kuo daugiau žinių apie įvairias profesijas, t.y. informuoti, kurios profesijos tuo metu ir tame rajone yra reikalingiausios, kokios galimybės jas įgyti. Kalbant apie konkrečią profesiją, būtina tokia informacija apie ją: socialinis profesijos statusas, darbo pobūdis, darbo rezultatų pritaikymas, asmenybės savybės, būtinos dirbantiems pagal šią profesiją žmonėms, žmogaus vieta darbo procese, profesijos įgijimo sąlygos bei vieta.

4) **Emocinis santykis su profesija.** Dažnai jaunuoliai, paklusti, kodėl ketina rinktis būtent tą, o ne kitą profesiją, atsako trumpai – „patinka“. Ėmus aiškintis, kodėl patinka, nurodomi įvairūs kriterijai. Emocijos, vidinis nusiteikimas profesijos atžvilgiu neretai tampa pagrindiniu pasirinkimą lemiančiu veiksniumi. Jis ypač didelę įtaką turi profesiskai apsisprendžiant paaugliams.

Veiksniai, turintys įtakos emociniam profesijos vertinimui, yra šie: profesinė nuostata, profesiniai planai, įsivaizdavimas.

5) **Socialiniai skatuliai.** Socialiniai skatuliai yra vieni iš stipriausių veiksnių, kurie turi įtakos jaunuolio profesiniam apsisprendimui. Paprastai profesinio apsisprendimo metu lemia kuris nors vienas dominuojantis socialinis veiksnys. Šie veiksniai būna labai įvairūs – tai ir profesijų prestižas, profesinio augimo perspektyva, ir tėvų nuomonė, profesijos naudingumas visuomenei, gyvenimo sąlygos, būsimas uždarbis, draugų pavyzdys ir kt.

Z. Bartnikienė ir L. Paurienė (1989) apibendrinusios veiksnius teigia, kad apsisprendimą rinktis konkrečią profesiją dažniausiai lemia vienas arba du veiksniai, kiti – ne tokie svarbūs. Dažniausiai lemia socialiniai skatuliai, emocinis požiūris į profesiją. Besirenkantis galėtų priartėti prie optimalaus sprendimo, jei: 1) teisingai įvertintų savo fizines savybes, sveikatos būklę; 2) įvertintų savo gebėjimus, gabumus, asmenybės savybes; 3) išanalizuotų savo motyvus, vertybes, polinkius; 4) pasirinktų daugiau informacijos apie profesijas (Bartnikienė, Paurienė, 1989).

L. Jovaišos (1981) manymu, jaunuolio **pašaukimas** yra lemiamas profesijos pasirinkimo motyvas. Pasak autoriaus, pašaukimas – tai asmenybės veiklos motyvacinių, potencinių, charakterologinių bruožų derinys, sąlygojantis jos darbinio gyvenimo prasmę. Žymus Lietuvos psichologas A. Gučas (cit. Adamonienė, Daukilas, Krikščiūnas ir kt. 2003, p. 204) dar 1937 m. paskelbtame veikle „Pašaukimas ir darbas“ apibūdino pašaukimą kaip įgimtus gabumus ir polinkius, kurie suteikia žmogui galimybę pasiekti maksimalų darbo našumą. Žmogaus atliekama veikla turi atitikti jo pašaukimą, nes tik tada jis jaus pasitenkinimą darbu ir savimi. Pasak R. Laužacko (2005b, p. 32), „pašaukimas – vidinių charakteristikų (motyvų, nuostatų, charakterio ypatybių) sąlygotas ilgalaikis žmogaus polinkis veiklai ar profesijai, kurioje asmenybė išvelgia galimybę sėkmingai realizuoti gyvenimo tikslus ir idealus bei potencines galias. Pašaukimas susiformuoja vidinių ir išorinių veiksnių įtakoje ir reiškiasi kaip tam tikras įsitikinimas, pareigos jausmas“.

Pasak S. Gudelio (1983), daug lemia ir pačios paauglio asmenybės ypatumai: besiformuojantis sugebėjimas vertinti save, atsirandęs poreikis imtis saviuoklos. Tačiau šiam amžiui būdingas padidėjęs kritiškumas, nutolimas nuo suaugusiųjų; didelis noras sekti draugais, klausyti jų nuomonės, tai gali veikti ir profesijos pasirinkimą, sunkinti sąmoningo apsisprendimo eigą.

Pasak L. Jovaišos (1999), ankstesni tyrimai parodė, kad vieni individai anksti apsisprendžia, kuo būti, kitiems reikia ilgo laiko, kol subręsta mintis, kokį gyvenimo kelią rinktis. Anot K. Pukelio ir D. Garnienės (2003), žmogui sekasi tada, kai jis tinkamai pasirenka savo gyvenimo kelią. Tačiau tam, kad galėtų pasirinkti, turi pirmiausia gerai pažinti save, be

to, labai svarbu ir aukštas savęs vertinimas. Psichologų teigimu, asmenybę galima pažinti iš veiklos. Konkretus asmenybės pažinimas realizuojamas per jos veiklą, kurios metu vyksta asmenybės saviraiška, kaupiasi gyvenimo patirtis. Savęs pažinimas yra svarbus profesijos rinkimosi veiksnys. Individas, pasirinkdamas profesiją, išreiškia savo asmenybės individualumą. Pasirinkimą lemia ne tik interesai, bet ir individualūs asmenybės bruožai. Profesijos rinkimasis yra ilgai trunkantis procesas, kuriam būtinas savęs ir darbo pasaulio pažinimas (Pukelis, Garnienė, 2003).

Apibendrinat galima teigti, kad profesijos pasirinkimą sąlygoja daugelis veiksnių, kurie dažniausia skirstomi į vidinius ir išorinius. Vidiniams veiksniams priskiriami asmens polinkiai, interesai, gabumai, savęs pažinimas, vertybės, nuostatos ir kt., išoriniams – žinios apie pasirinktą profesiją, profesinis pašaukimas, šeimos ir artimųjų įtaka ir kiti veiksniai, kurie svarbūs asmenybės profesiniam apsisprendimui.

3. VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ PROFESINIO APSISPRENDIMO VEIKSNIŲ TYRIMAS

3.1. Tyrimo organizavimas ir metodika

Tyrimo organizavimas. Apklausa buvo atlikta 8 vaikų globos namuose iš anksto susitarus su įstaigos vadovais. Pasirinkta tikslinė grupė – 9-12 klasių moksleiviai. Apklausą atliko magistro darbo autorė, todėl ji turėjo galimybę instrukuoti respondentus (iškilus būtinumui, pvz. giliau nesuvokiant klausimo esmės) ir kontroliuoti situaciją: gauti papildomą informaciją stebėjimo būdu. Apklausa vyko vakare, kai mokiniai jau buvo sugrįžę iš mokyklų į globos namus. Prieš pildant anketas, tiriamieji buvo supažindinti su tyrimu, jo tikslu, pravesta anketos pildymo instrukcija. Tiriamieji pildė anketas savanoriškai, buvo suteikta galimybė bet kada pasitraukti iš tyrimo. Pildymas truko apie 20 minučių. Buvo pateikta 109 anketos, tinkamai užpildytų sugrįžo 105.

Tyrimo metodika. Remiantis įvairių autorių moksliniais teiginiais, tyrimui atlikti buvo sukurta anketa (žr. 1 PRIEDAS) vaikų globos namų auklėtiniams. Anketą sudaro 20 klausimų ir ją galima suskirstyti į 6 pagrindinius blokus:

1. Sociodemografiniai duomenys.
2. Karjeros supratimas.
3. Profesinis informavimas mokykloje.
4. Profesijos pasirinkimo problemos.
5. Vidiniai ir išoriniai veiksniai, lemiantys profesijos pasirinkimą.
6. Ateities planai, susiję su šeima, darbu ir visuomene.

Pirmasis blokas skirtas išsiaiškinti sociodemografinius duomenis (lytis, klasė, amžius, mokyklos tipas). Antrame ir trečiame blokuose pateikti atviro, uždaro ir pusiau uždaro tipo klausimai, skirti išsiaiškinti požiūrį į karjerą ir sužinoti kaip vykdomas profesinis informavimas mokykloje. Ketvirtas ir penktas blokas sudarytas taikant trijų balų skalę (ranginė skalė). Skalės sudarytos iš teiginių, į kuriuos mokiniai galėjo atsakyti pasirinkdami vieną iš trijų pateiktų variantų: sutinku, iš dalies sutinku, nesutinku arba svarbu, iš dalies svarbu, nesvarbu. Siekiant nustatyti ateities planus (šeštasis blokas), buvo remtasi „*Pasiekimų motyvacijos skale pagal Denver Youth Survey*“ (Pivorienė (Sud.), 2005). Šia metodika nustatoma motyvacija siekti ateities planų susijusių su šeima, darbu bei visuomene. Papildomai dar buvo sugalvoti 8 teiginiai, kad visų ateities planų būtų po lygiai. Teiginiai išdėstyti atsitiktiniu principu. Tiriamiesiems pateikiamas 21 teiginys, kuriuos prašoma įvertinti, pažymint vieną iš trijų atsakymų: svarbu, iš dalies svarbu, nesvarbu. Kiekvienas teiginio atsakymas buvo vertinamas balais: svarbu – 3 balai, iš dalies svarbu – 2 balai, nesvarbu – 1 balas. Respondentų atsakymai į atvirus klausimus buvo

apdoroti kontent (*content*) analizės metodu. Buvo fiksuojami atsakymų prasminiai vienetai, kurie leido tiriamųjų atsakymus suskirstyti į vis labiau apibendrintus prasminius vienetus – subkategorijas ir kategorijas.

3.2. Tyrimo imties charakteristika

Tyrime dalyvavo 9-12 klasių moksleiviai, gyvenantys globos namuose. Šių klasių moksleiviams profesijos pasirinkimas yra labai aktualus. 9 klasėje pradama galvoti apie mokymosi profilius. Pirmą kartą profesinį sprendimą moksleiviai priima 10 klasėje, kai reikia rinktis mokymosi profilį. Būtent tada moksleivis turi apsispręsti, kuriuo gyvenimo keliu jis nori pasukti. Taip pat dešimtos klasės mokiniai renkasi, ar toliau siekti vidurinio išsilavinimo, ar siekti profesinio ir vidurinio išsilavinimo. Vienuoliktokai jau svarsto kokius egzaminus reikės laikyti. Abiturientai renkasi kokius egzaminus laikyti, ar pradėti dirbti, ar studijuoti aukštojoje mokykloje. Pasak R. Kučinskienės (2003), 9-10 klasės priklauso pasirinkimo laikotarpiui, o 11-12 – apsisprendimo.

Tyrime dalyvavo 66 merginos ir 39 vaikinai iš 9-12 klasių. Respondentų pasiskirstymas pagal klases pateiktas 2 lentelėje.

2 lentelė

Respondentų pasiskirstymas pagal klases (N=105)

Lytis	Klasė				Iš viso:
	9 (N=38)	10 (N=36)	11 (N=17)	12 (N=14)	
Merginos	28%	18%	13%	4%	63%
Vaikinai	9%	16%	3%	9%	37%
Iš viso:	37%	34%	16%	13%	100%

Daugiausia apklausoje dalyvavo moksleivių iš 9 klasės (37%), o mažiausiai 12 klasės moksleivių (13%). 9-11 klasėse daugiau merginų, o 12 – vaikinų. Moksleivių amžiaus imtis nuo 15 iki 19 metų.

Respondentų pasiskirstymas pagal mokyklos tipą pateiktas 3 lentelėje.

3 lentelė

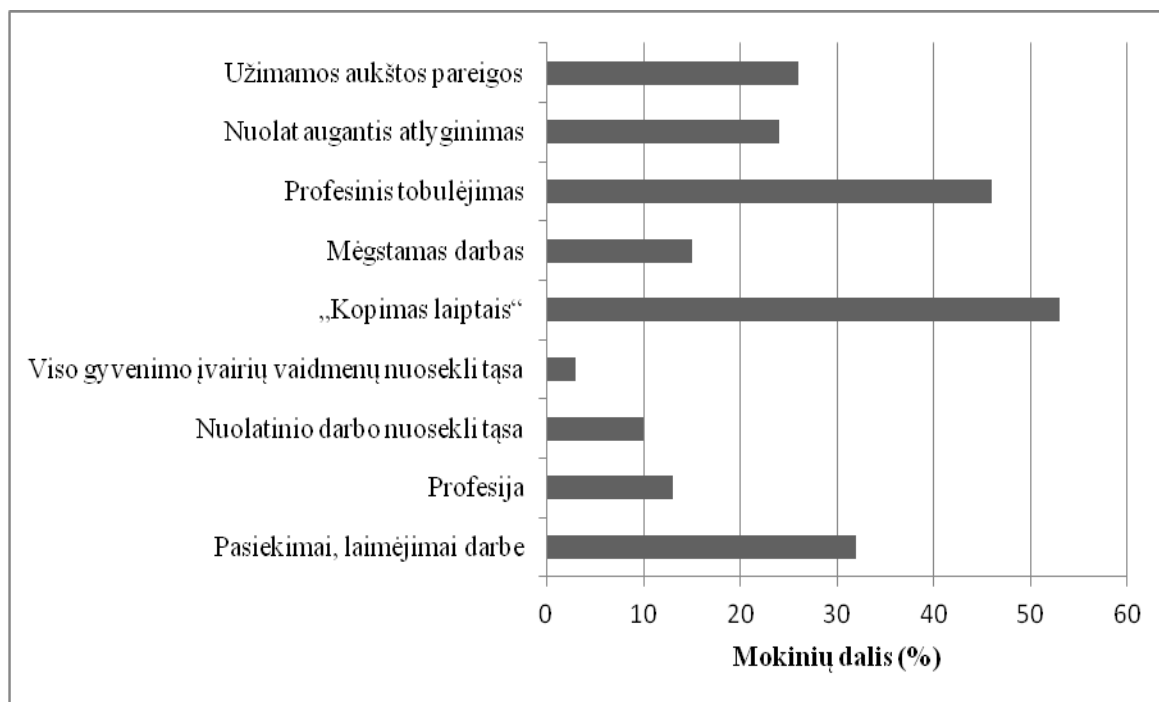
Respondentų pasiskirstymas pagal mokyklos tipą (N=105)

Lytis	Mokyklos tipas				Iš viso:
	Pagrindinė (N=7)	Vidurinė (N=78)	Gimnazija (N=16)	Profesinė (N=4)	
Merginos	6,5%	45%	8,5%	2%	62%
Vaikinai	0%	29,5%	6,5%	2%	38%
Iš viso:	6,5%	74,5%	15%	4%	100%

Daugiausia respondentų mokosi vidurinėje mokykloje (78 moksleiviai), mažiausiai profesinėje (4 moksleiviai). Pagrindinėje mokykloje mokosi 6,5% merginų, kurios baigusios šią mokyklą turės nuspręsti, kur tęsti mokymąsi, ar vidurinėje mokykloje, ar profesinėje. 15% respondentų mokosi gimnazijoje.

3.1. Tyrimo rezultatai

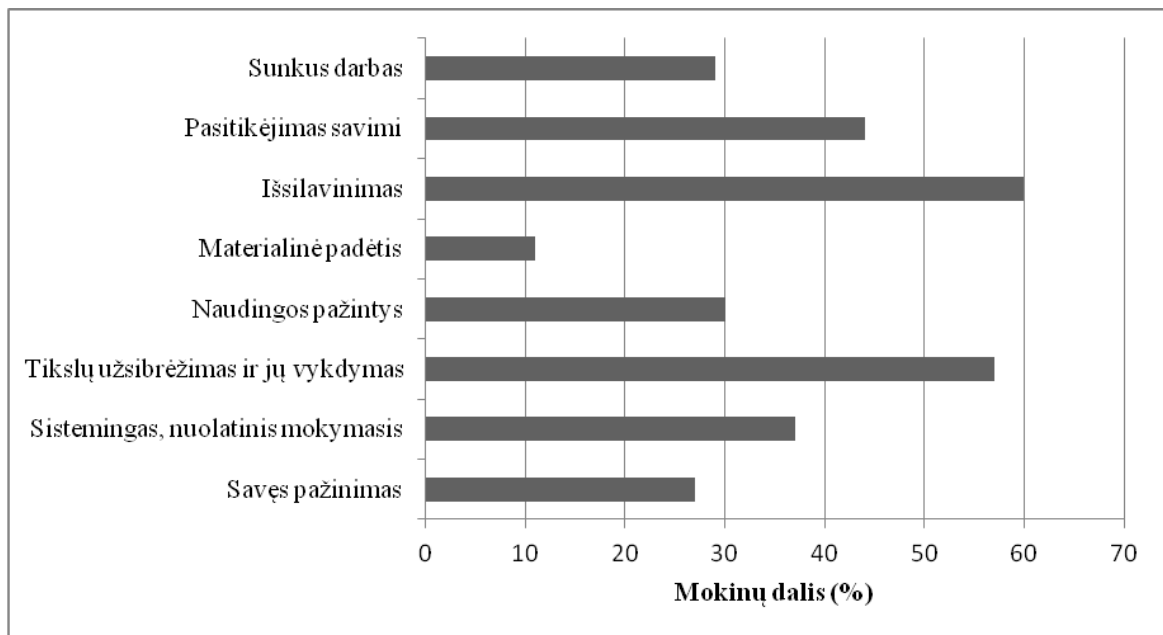
Atliekant tyrimo duomenų analizę, visų pirma domėtasi, kaip respondentai suvokia sąvoką „karjera“. Rezultatai pateikti 3 paveiksle.

3 pav. Respondentų „karjeros“ sąvokos supratimas (N=105)

Rezultatai parodė, kad respondentams karjera labiausiai asocijuojasi su „kopimu laiptais“, tai nurodė daugiau nei pusė apklaustųjų moksleivių (53%). Sąvoka „kopimas laiptais“ būdinga biurokratinei karjeros sampratai. Taip pat karjerą jie sieja ir su profesiniu tobulėjimu (46%), kuris būdingas hierarchiniam karjeros modeliui. 32% respondentų sąvoką suvokia kaip pasiekimus ir laimėjimus darbe, kurie atspindi šiuolaikinę karjeros sampratą. Mažiausiai karjera respondentams siejasi su viso gyvenimo įvairių vaidmenų ir nuolatinio darbo nuoseklią tęsa.

Respondentų buvo klausta, kas jų nuomone lemia karjeros sėkmę. Rezultatai pateikti 4 paveiksle.

4 pav. Respondentų nuomonė apie karjeros sėkmę lemiančius veiksnius (N=105)

Analizuojant respondentų nuomones apie karjeros sėkmę, pastebimas šiuolaikinei karjeros sampratai būdingų sėkmės požymių (išsilavinimas, tikslų užsibrėžimas ir jų vykdymas) dominavimas. Galima daryti prielaidą, kad globos namų auklėtiniai, išsilavinimą laiko vertybe ir suvokia jo reikšmę. 44% respondentų nurodė, kad sėkmingai karjerai reikalingas pasitikėjimas savimi. 37% respondentų, kaip karjeros sėkmės ženklą, nurodė sistemingą, nuolatinį mokymąsi.

Respondentų buvo klausta, ar jie yra apsisprendę, kokią profesiją pasirinktų. Rezultatai pateikti 4 lentelėje.

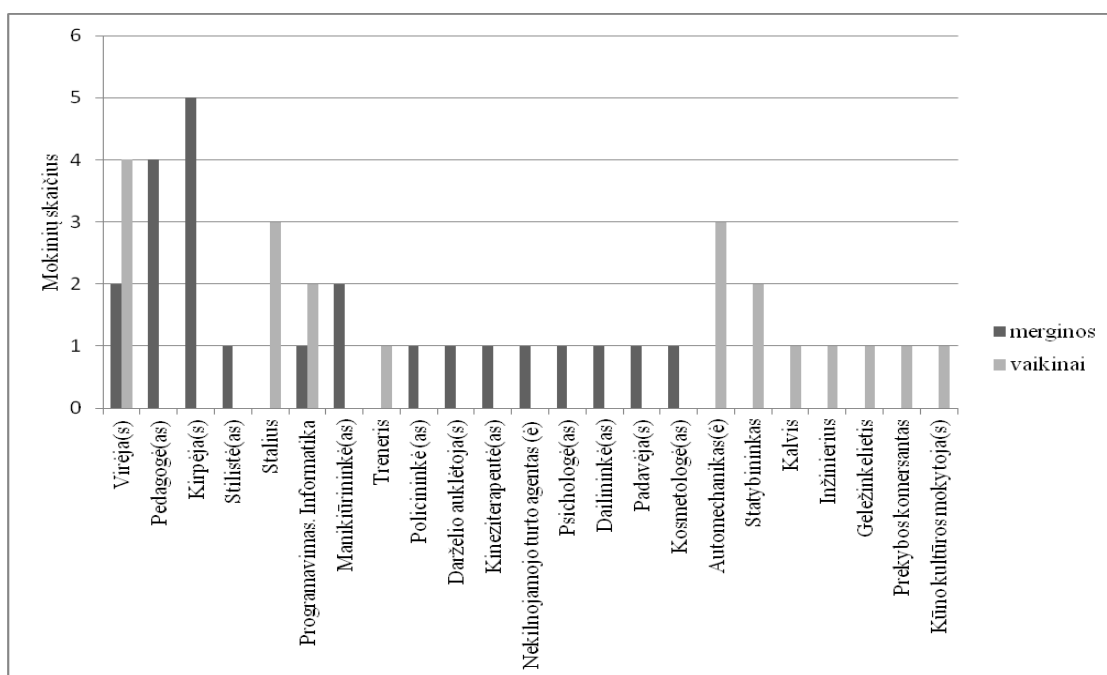
4 lentelė

Merginų ir vaikinų profesinis apsisprendimas pagal klases (%)

Teiginiai	Merginos (N=66)				Vaikinai (N=39)			
	9 klasė (N=29)	10 klasė (N=19)	11 klasė (N=14)	12 klasė (N=4)	9 klasė (N=9)	10 klasė (N=17)	11 klasė (N=3)	12 klasė (N=10)
Apsisprendę	21	68	36	50	33	76	33	70
Dar abejoja	41	21	64	50	56	18	67	30
Neapsisprendę	38	11	0	0	11	6	0	0

Rezultatai buvo palyginti lyties aspektu. 9 klasėje labiau dėl profesijos pasirinkimo abejoja vaikinai (56%). Labiausiai apsisprendę dėl profesijos pasirinkimo yra 10 klasės moksleiviai. 11 klasėje 64% merginų ir 67% vaikinų dar abejoja, kokią profesiją rinktis. 12 klasėje besimokantys vaikinai yra labiau apsisprendę, nei toje pačioje klasėje besimokančios merginos (70% vaikinų, 50% merginų). Apibendrinat galima teigti, kad labiausiai apsisprendę dėl profesijos pasirinkimo yra 10 ir 12 klasės moksleiviai.

Respondentų, kurie jau yra apsisprendę, buvo prašoma nurodyti planuojamą studijuoti profesiją. Rezultatai pavaizduoti 5 paveiksle.

5 pav. Globos namų auklėtinių pasirinktų profesijų pasiskirstymas lyties aspektu (N=43)

Tyrimo rezultatai parodė, kad dauguma vaikų yra numatę savo būsimosios profesijos kryptį. Populiariausia profesija merginų tarpe yra kirpėja, ją ketina pasirinkti 5 merginos. Antra pagal populiarumą tarp merginų yra pedagogo profesija. Vaikinų tarpe yra daugiausiai norinčių studijuoti virėjo specialybę. Taip pat vaikinų tarpe populiarios yra automechaniko ir staliaus profesijos. Galima daryti prielaidą, kad globos namų auklėtiniai dažniau renkasi tas profesijas, kurios nereikalauja aukštojo išsilavinimo, t.y. jas įgyti galima profesinėje mokykloje, kurioje trumpesnis mokymosi laikas, daugiausia mokomasi praktikos, todėl neretai profesines mokyklas baigę asmenys yra pranašesni – įsidarbinę jie jau gali taikyti savo žinias praktiškai, jiems reikia mažiau mokytis ir gilintis.

Respondentai nurodė, kur planuoja įgyti pasirinktą profesiją (žr. 5 lentelė).

5 lentelė

Respondentų įstaigų pasirinkimas, kuriuose planuoja įgyti profesiją (%)

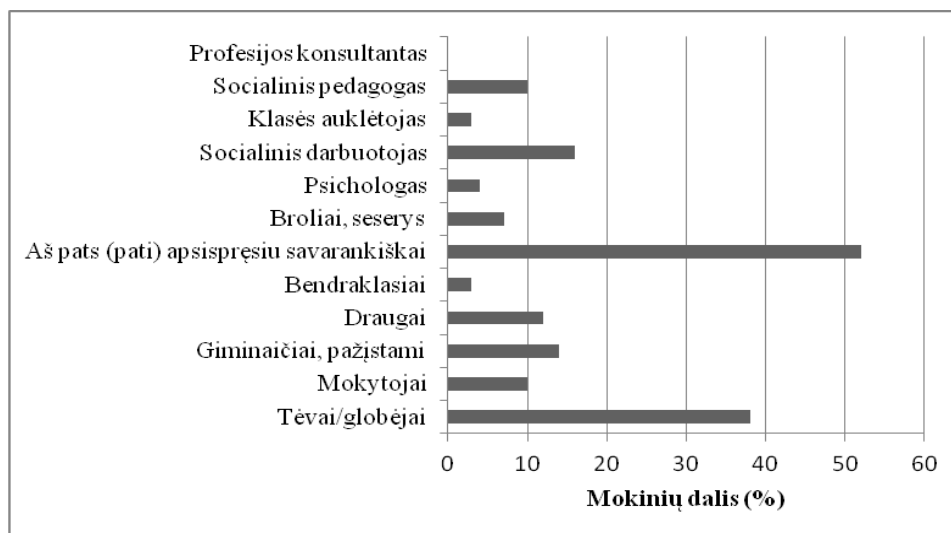
Mokymo įstaiga	Merginos (N=66)				Vaikinai (N=39)			
	9 klasė (N=29)	10 klasė (N=19)	11 klasė (N=14)	12 klasė (N=4)	9 klasė (N=9)	10 klasė (N=17)	11 klasė (N=3)	12 klasė (N=10)
Universitete	3	26	14	50	11	24	0	30
Kolegijoje	28	16	64	25	11	6	34	20
Profesinėje mokykloje	59	47	14	25	78	59	33	40
Nepasirinko	10	11	8	0	0	11	33	10

Daugiausia 9 ir 10 klasės merginų ir vaikinių profesiją įgyti planuoja profesinėje mokykloje. 11 klasės merginų daugiau nei vaikinių planuoja mokytis kolegijoje. Pusė 12 klasės merginų ir 30% vaikinių sieks įgyti išsilavinimą universitete. Šioje lentelėje pateikti duomenys atskleidė, kodėl labiausiai dėl profesijos pasirinkimo yra apsisprendę 10 klasės moksleiviai (žr. 4 lentelė). Rezultatai rodo, kad tai lemia pasirinkimas įgyti profesiją profesinėje mokykloje, kadangi baigę dešimtą klasę jau turės priimti galutinį apsisprendimą dėl profesijos pasirinkimo.

Respondentų buvo prašoma paaiškinti, kodėl pasirinko tokią mokymo įstaigą, kurioje planuoja įgyti pasirinktą profesiją. Profesinę mokyklą respondentai dažniausiai renkasi dėl to, kad ten gali įgyti ir vidurinį išsilavinimą, ir pasirinktą specialybę („nes galiu ten įgyti tokią profesiją“). Taip pat dauguma respondentų teigė, kad profesinę mokyklą renkasi dėl to, kad ten lengviau mokytis. Keletas moksleivių parašė, kad universitete ir kolegijoje mokytis per brangu, todėl renkasi mokymąsi profesinėje mokykloje („nes kitur brangu mokytis“). Respondentų komentaruose, kurie pažymėjo kolegiją, atsiskleidė nepasitikėjimas savimi („nes abejoju dėl savo galimybių stojant į universitetą“, „jei išeis į universitetą, jei ne – į kolegiją“, „nes į universitetą neįstosiu“). Taip pat kolegiją respondentai renkasi dėl trumpesnio mokymosi laiko ir dėl praktikos („kolegijoje didesnė dalis praktinis mokymas“, „ten daugiau praktikos“). Universitetą renkasi, nes ten galima įgyti aukštąjį išsilavinimą („tai geriausia vieta įgyti profesiją, „nes tai aukščiausio lygio mokykla“, „aukštas mokymo lygis“). Studijuoti universitete, kai kuriems globos namų auklėtiniams, yra svajonė („todėl, kad svajoju nuo mažų dienų“). Pasitvirtino anksčiau padarytą prielaidą, kodėl vaikų globos namų auklėtiniai renkasi tas profesijas, kurios nereikalauja aukštojo išsilavinimo.

Rezultatai parodė, kad respondentai žino mokymo įstaigos, kurioje planuoja įgyti profesiją, pasirinkimo motyvus. Jų žinios apie mokymo įstaigas ir jų teikiamas paslaugas yra gana išsamios.

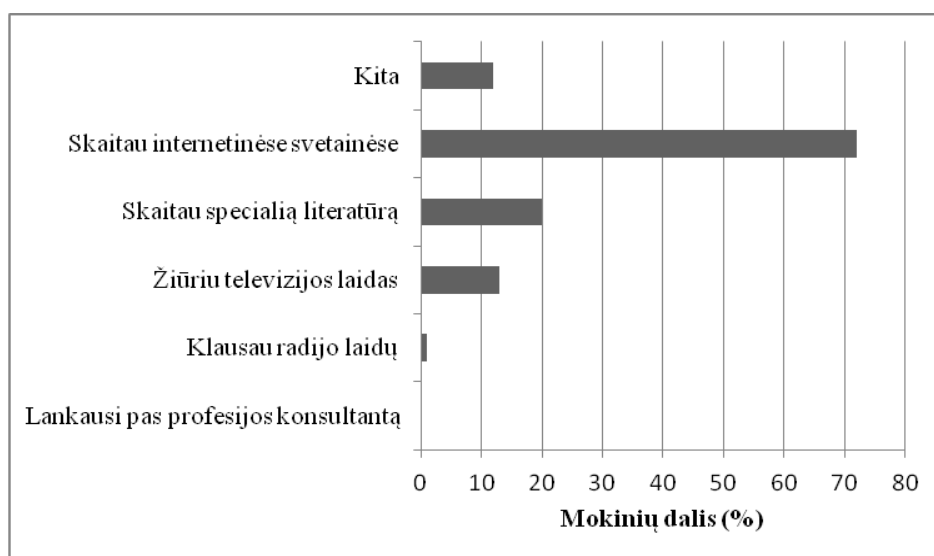
Išsiaiškinus respondentų būsimų profesijų kryptį, buvo svarbu sužinoti, kas daro didžiausią įtaką jų profesiniam apsisprendimui. Šie duomenys pateikiami 6 paveiksle.

6 pav. Asmenys, kurie labiausiai įtakoja respondentų profesinį apsisprendimą (N=105)

Nustatyta, kad dauguma respondentų (52%) patys nusprendžia, kokią profesiją pasirinkti. Todėl galime manyti, kad didėja moksleivių savarankiškumas ir asmeninė atsakomybė. Respondentams taip pat svarbi ir tėvų/globėjų nuomonė – 38% respondentų nurodė, kad jie įtakoja jų apsisprendimą. Nedidelę įtaką mokinių apsisprendimui daro socialinis darbuotojas, giminaičiai ir pažįstami. Mažiausiai įtakos turi klasės auklėtojas, psichologas ir bendraklasiai. Nei vienas respondentas nenurodė, kad profesinį apsisprendimą įtakoja profesijos konsultantas. Nors jis turėtų būti vienas iš didžiausių pagalbininkų renkantis profesiją.

Profesijos pasirinkimas 9-12 klasių moksleiviams turėtų būti viena iš prioritetinių sričių, kuriai turėtų skirti daug laiko. Moksleivių buvo klausta, kur jie ieško informacijos apie profesiją (-as). Rezultatai pateikti 7 paveiksle.

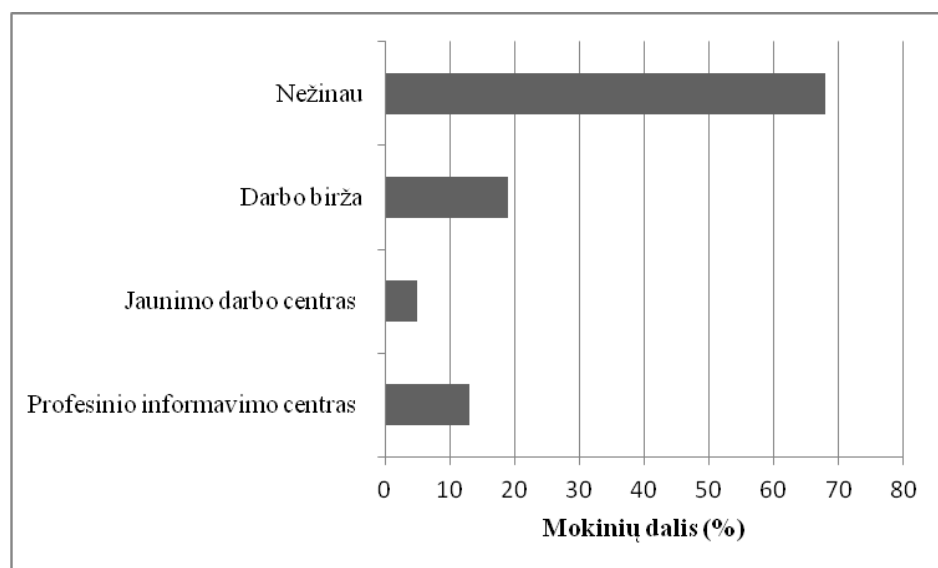

7 pav. Respondentų informacijos apie profesijas paieškos būdai (N=105)

Šiais laikais moksleiviai daug laiko praleidžia naršydami internete, todėl rezultatai nenustebino, kad respondentai apie profesiją (-as) skaito internetinėse svetainėse (72%). Yra nemažai sukurta internetinių svetainių, kuriuose galima rasti daug naudingos ir dominančios informacijos profesijos pasirinkimo klausimais. 20% respondentų skaito specialią literatūrą apie profesijas. Nedidelė dalis respondentų žiūri televizijos laidas (13%) ir klauso radijo laidų (1%). Nei vienas respondentas nesilanko pas profesijos konsultantą. Galbūt todėl, kad jo nėra mokykloje, arba moksleiviai jais nepasitiki, arba nežino, kas jis toks yra.

Respondentai, kurie pažymėjo variantą „Kita“, teigė, kad jie niekur nieieško informacijos arba pasiklausinėja pažįstamų (draugų, auklėtojos).

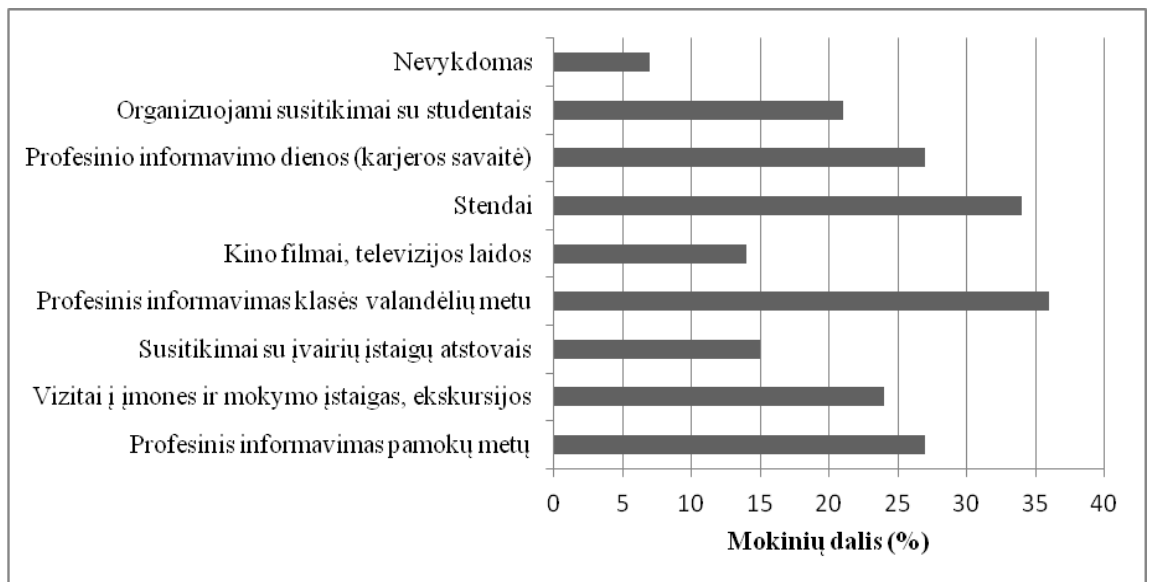
Respondentų buvo prašoma įrašyti, kokias profesinio informavimo ir konsultavimo institucijas jie žino. Rezultatai pavaizduoti 8 paveiksle.

8 pav. **Globos namų auklėtiniais žinomos profesinio informavimo ir konsultavimo institucijos (N=105)**

Rezultatai parodė, kad daugiau nei pusė respondentų nežino nei vienos tokios institucijos. 9-12 klasių moksleiviams labiausiai žinoma profesinio informavimo ir konsultavimo institucija yra darbo birža, ją nurodė 19% respondentų. Dalis moksleivių žino, kad yra profesinio informavimo centras (PIC), galbūt todėl, kad jis yra mokykloje, kurioje jie mokosi. 5% moksleivių įrašė jaunimo darbo centrą. Lietuvoje yra daug įvairių profesinio informavimo ir konsultavimo įstaigų, todėl galime teigti, kad globos namų auklėtinių žinių lygis šiuo klausimu labai žemas.

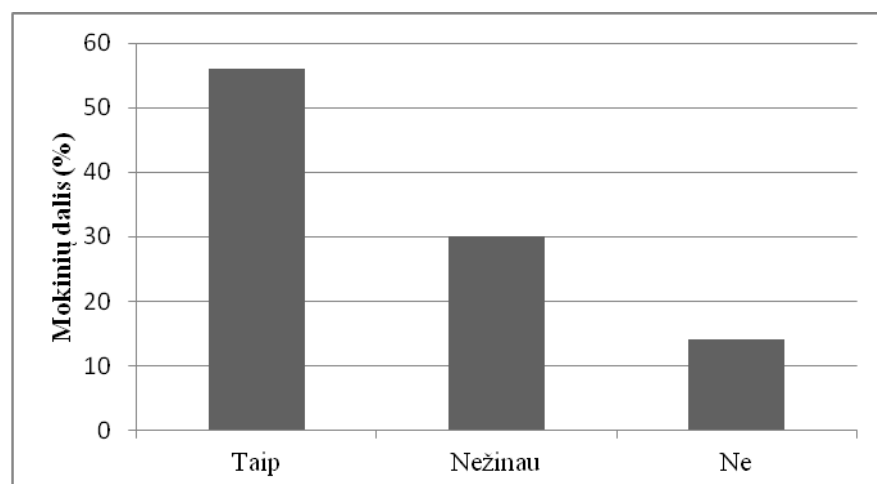
Respondentai lanko bendrojo lavinimo mokyklas su kitais vaikais. Todėl buvo domėtasi apie profesinio informavimo vykdymą jų mokyklose. Rezultatai pavaizduoti 9 paveiksle.

9 pav. **Profesinio informavimo renginiai, vykstantys mokykloje (N=105)**

Mokykla yra viena iš institucijų, kuri yra atsakinga už profesinį informavimą. Respondentų nuomone, dažniausiai profesinis informavimas vykdomas klasės valandėlių metu, taip pat ruošiami stendai. Po 27 % moksleivių nurodė, kad mokykloje yra rengiamos profesinio informavimo dienos ir profesinis informavimas vykdomas pamokų metu. Nemaža dalis respondentų nurodė, kad vykdomi vizitai į įmones, mokymo įstaigas, ekskursijos, organizuojami susitikimai su studentais. 7% respondentų mano, kad profesinis informavimas mokykloje nevykdomas. Galima daryti prielaidą, kad profesinis informavimas mokykloje vykdomas įvairiomis formomis.

Moksleivių buvo klausta, ar jiems pakanka gaunamos informacijos apie profesijos pasirinkimą mokykloje. Rezultatai pateikti 10 paveiksle.

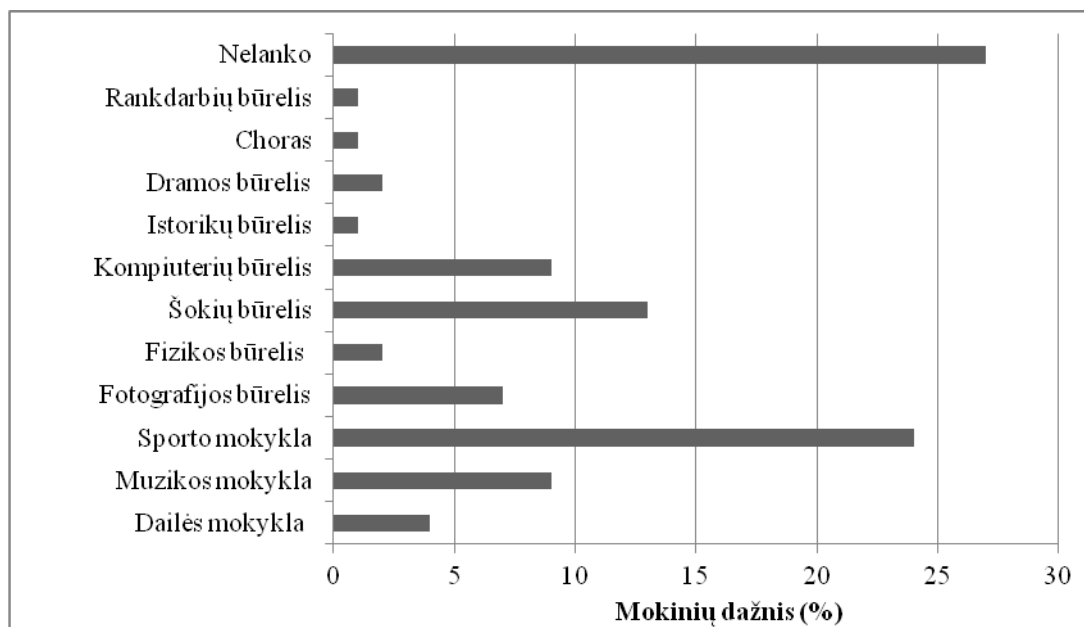

10 pav. **Respondentų nuomonė apie informacijos pakankamumą mokykloje profesijos pasirinkimo klausimais (N=105)**

Daugiau nei pusė moksleivių nurodė, kad jiems pakanka gaunamos informacijos profesinio pasirinkimo klausimais mokykloje. 30% tiriamųjų nežino ar jiems pakanka tokios informacijos.

Respondentų, kurie nurodė, kad nepakanka (14%), buvo prašoma paaiškinti kodėl ir ko trūksta. Jie teigė, kad „mažai turi informacijos apie mano pasirinktą profesiją“, „trūksta informacijos apie galimybes ateityje“, „neinformuoja, kada visa tai vyksta“, kiti nurodė, kad nieko nevyksta. Keletas respondentų nurodė, kad trūksta asmenų, atsakingų už profesinį informavimą.

Domėtasi respondentų profesiniais interesais. Rezultatai pavaizduoti 11 paveiksle.

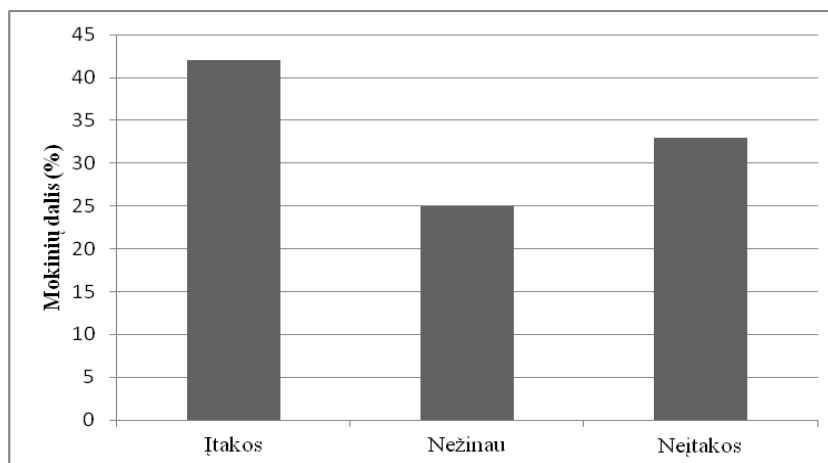

11 pav. **Globos namų auklėtinių lankomi užklausinės veiklos būreliai (N=105)**

24% respondentų lanko sporto mokyklą. Šokių būrelį lanko 13% moksleivių. Mažiau populiarūs vaikų globos namų auklėtinių tarpe užklausinės veiklos būreliai yra rankdarbių, choras, dramos, fizikos ir istorikų būreliai. 27% respondentų nelanko jokio būrelio, tačiau nemažai vaikų, lanko netgi po 4 ar 3 būrelius.

Rezultatai rodo, kad vaikams yra sudarytos sąlygos lankyti užklausinę veiklą.

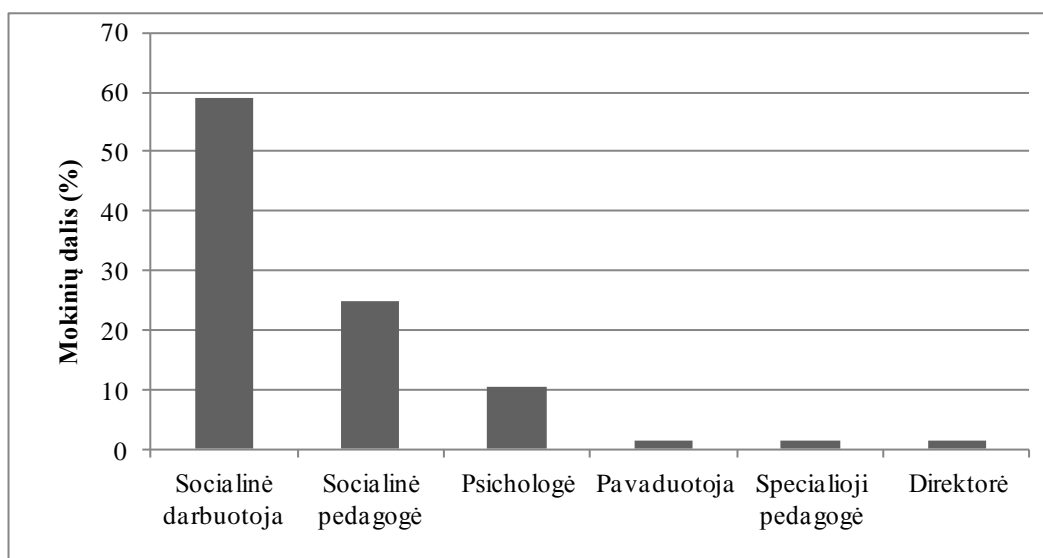
Išsiaiškinus, globos namų auklėtinių užklausinės veiklos būrelius, buvo klausta ar jų lankymas įtakos profesinį apsisprendimą. Rezultatai pateikti 12 paveiksle.

12 pav. **Būrelių lankymo įtaka profesiniam apsisprendimui**

42% respondentų nurodė, kad būrelių lankymas įtakos jų profesinį apsisprendimą. 33% nurodė, kad neįtakos, o 25% nežino. Rezultatai parodė, kad būrelių lankymas yra vienas iš veiksnių, lemiančių globos namų auklėtinių profesinį apsisprendimą.

Moksleiviai, gyvenantys šeimose, grįžę namo iš mokyklos dar gali pasikonsultuoti ir su tėvais, ir/ar broliais ir seserimis. O su kuo konsultuojasi auklėtiniai globos namuose? Siekiant atsakyti į šį klausimą, respondentų buvo klausta, ar yra globos namuose asmuo, į kurį būtų galima kreiptis profesijos pasirinkimo klausimais. 52% auklėtinių nurodė, kad yra toks asmuo, 37% nežino ir 10% – ne. Auklėtinių, kurie nurodė „taip“, buvo prašoma įrašyti to asmens pareigas. Rezultatai pavaizduoti 13 paveiksle.

13 pav. **Globos namų darbuotojas, suteikiantis pagalbą profesinio apsisprendimo klausimais**

Daugiau nei pusė respondentų (59%) nurodė, kad socialinė darbuotoja globos namuose jiems suteikia pagalbą profesinio apsisprendimo klausimais. Pastebėta, kad vaikai, kurių globos namuose dirba psichologė, įrašė ją kaip asmenį, į kurį galima kreiptis profesinio apsisprendimo klausimais. Maža dalis (1,5%) respondentų nurodė, kad informacijos gauna iš pavaduotojos, specialiosios pedagogės ir direktorės. Galima daryti prielaidą, kad globos namuose reikalingas asmuo, atsakingas už vaikų profesinį informavimą.

Respondentai rinkdamiesi profesiją susiduria su įvairiomis problemomis. Duomenys apie veiksnius, kurie apsunkina respondentų profesinį pasirinkimą pavaizduoti 6 lentelėje.

Veiksniai, kurie apsunkina respondentų profesinį pasirinkimą (%)

Teiginiai	SUTINKU	IŠ DALIES SUTINKU	NESUTINKU
Turiu per mažai informacijos apie:			
įvairias specialybes	26	42	32
stojamuosius egzaminus	44,8	25,7	29,5
patinkančią specialybę	34	37	29
kur įgyti pasirinktą specialybę	24	36	40
stojamuosius balus į skirtingus universitetus	46	32	22
specialybių perspektyvas ir įsidarbinimo galimybes	48	35	17
Tėvų (globėjų) nurodymai (ką turiu studijuoti arba kokius egzaminus laikyti)	15,2	32,4	52,4
Mokytojų nurodymai (ką turiu studijuoti arba kokius egzaminus laikyti)	18	36	46
Abejonės dėl pasirinkimo (patinka dvi ar daugiau specialybės, mokslo įstaigos ar darbovietės)	33	37	30
Abejingumas (nejaučiu būtinybės rinktis, apsispręsti)	13	21	66
Nežinau savo individualių savybių ar gebėjimų	11	24	65
Turiu per mažai laiko apsisprendimui	13,3	32,4	54,3
Nepasitikėjimas savimi	24	30	46

Viena iš dažniausiai pasitaikančių problemų yra informacijos stoka. 48% respondentų nurodė, kad turi per mažai informacijos apie specialybių perspektyvas ir įsidarbinimo galimybes. Taip pat nemaža dalis sutinka, kad jiems trūksta informacijos apie stojamuosius egzaminus ir balus į skirtingus universitetus. Daugiau nei pusė respondentų nesutinka, kad tėvų (globėjų) ir mokytojų nurodymai apsunkina profesinį pasirinkimą. Profesinį apsisprendimą respondentams (33%) sunkina abejonės dėl pasirinkimo. 65% respondentų nesutinka su teiginiu, kad nežino savo individualių savybių ar gebėjimų. Rezultatai parodė, kad moksleiviai turi pakankamai laiko apsisprendimui. 24% mano, kad jų apsisprendimą apsunkina nepasitikėjimas savimi, nors didesnė dalis respondentų (46%) nusutinka su šiuo teiginiu.

Vienas iš tyrimo uždavinių buvo ištirti veiksniai, labiausiai lemiančius vaikų globos namų auklėtinių profesinį apsisprendimą. Pirmiausia bus analizuojami vidiniai veiksniai (žr. 7 lentelė).

Vidiniai veiksniai, kurie įtakoja respondentų būsimos profesijos pasirinkimą (%)

Vidiniai veiksniai	SVARBU	IŠ DALIES SVARBU	NESVARBU
Sveikatos būklė	46	24	30
Temperamentas ir charakteris	46	39	15
Intelektas	70	23	7
Gebėjimai	64	31	5
Fizinės savybės	49,5	46,7	3,8
Lytis	25	36	39
Vertybių sistema	40	49	11
Nuostatos	37	56	7
Interesas	63	27	10
Polinkiai	52,4	32,4	15,2
Poreikiai	43	46	11
Patirtis	51	27	22
Motyvai	38	45	17
Profesinis pašaukimas	60	32	8
Amžius	34	22	44

70% moksleivių nurodė, kad intelektas (t.y. gebėjimas mokytis, susivokti naujose situacijose, atskleisti reiškinių ryšius, tai gebėjimas prisitaikyti prie kintančių aplinkybių) lemia jų profesinį apsisprendimą. Nemaža dalis respondentų (63%) nurodė, kad renkantis profesiją jie atsižvelgs į savo gebėjimus. Renkantis profesiją daugumai respondentų (63%) svarbu jų interesai (t.y. susidomėjimas kuo nors, noras tai pažinti). Respondentų būsimos profesijos pasirinkimą taip pat įtakoja profesinis pašaukimas, polinkiai ir patirtis. Moksleivių nuomone (44%), mažiausiai profesinį apsisprendimą įtakoja amžius. Taip pat mažai įtakos (39%) turi ir lytis.

Apibendrinat galima teigti, kad pagrindiniai vidiniai veiksniai, lemiantys globos namų auklėtinių profesinį apsisprendimą yra intelektas, gebėjimai, interesas, profesinis pašaukimas, polinkiai ir patirtis. Prie mažiausiai lemiančių veiksnių respondentai priskiria lytį ir amžių.

Buvo palyginti vidiniai veiksniai, lemiantys profesijos pasirinkimą lyties aspektu (žr. 8 lentelė).

**Vidinių veiksnių, kurie įtakoja respondentų būsimos profesijos pasirinkimą,
pasiskirstymas lyties aspektu (N=105)**

Vidiniai veiksniai	Merginos (N=66)			Vaikiniai (N=39)		
	SVARBU	IŠ DALIES SVARBU	NESVARBU	SVARBU	IŠ DALIES SVARBU	NESVARBU
Sveikatos būklė	41	29	30	54	15	31
Temperamentas ir charakteris	44	38	18	49	41	10
Intelektas	68	24	8	74	21	5
Gebėjimai	56	38	6	76,9	20,5	2,6
Fizinės savybės	39	56	5	66,67	30,77	2,56
Lytis	23	41	36	28	28	44
Vertybių sistema	45	50	5	31	46	23
Nuostatos	36	61	3	38	49	13
Interesas	70	21	9	51	36	13
Polinkiai	53	32	15	51,3	33,3	15,4
Poreikiai	45,5	45,4	9,1	38,46	46,15	15,38
Patirtis	48	29	23	56	23	21
Motyvai	32	53	15	48,7	30,8	20,5
Profesinis pašaukimas	62	32	6	56	33	11
Amžius	38	21	41	28	23	49

Lyginat rezultatus lyties aspektu, pastebima, kad vidiniai veiksniai skirtingai lemia jų profesinį pasirinkimą. 70% merginų pagrindiniu vidiniu veiksniu, lemiančiu profesijos pasirinkimą, nurodo interesą. 76,9% vaikinų pagrindinis vidinis veiksnys yra gebėjimai. Sveikatos būklė, fizinės savybės, intelektas, patirtis ir motyvai yra svarbesni vaikinams. Lytis, vertybių sistema, nuostatos, polinkiai, profesinis pašaukimas yra svarbesni merginoms. Mažiau svarbesniais veiksniais, kurie lemia profesijos pasirinkimą, tiek merginos, tiek vaikinai nurodo vertybių sistemą ir nuostatas. Tiek merginos (41%), tiek vaikinai (49%) mažiausiai svarbiu veiksniu laiko amžių.

Rezultatai parodė, kad vidiniai veiksniai skirtingai lemia merginų ir vaikinų profesinį apsisprendimą.

Išsiaiškinus vidinius veiksnius, labiausiai lemiančius globos namų auklėtinių profesinį apsisprendimą, toliau buvo analizuojama išorinių veiksnių įtaka būsimos profesijos pasirinkimui (žr. 9 lentelė).

Išoriniai veiksniai, kurie įtakoja respondentų būsimos profesijos pasirinkimą (%)

Išoriniai veiksniai	SVARBU	IŠ DALIES SVARBU	NESVARBU
Geros įsidarbinimo galimybės	84	11	5
Geras darbo užmokestis	79	15	6
Profesijos populiarumas, prestižas	42	34	24
Mokymo įstaiga suteikia bendrabutį	44	40	16
Mokymo įstaigų artumas	41	38	21
Trumpas studijų laikas	47,6	28,6	23,8
Galimybė daryti karjerą	69	21	10
Darbo rinkos tendencijos ir padėtis	57,1	32,4	10,5
Profesijos visuomeninė reikšmė	37,1	52,4	10,5
Padėtis visuomenėje	59	33	8
Darbo aplinka ir sąlygos	68,6	27,6	3,8
Galimybė po studijų įsidarbinti užsienio šalyse	44	32	24
Žinomo (pažįstamo) specialisto pavyzdys	36	39	25
Draugų pasirinkimas ar jų patarimai	45	24	31

Iš 9 lentelės duomenų matyti, kad pagrindiniu išoriniu veiksniu, lemiančiu profesijos pasirinkimą, respondentai (84%) nurodė geras įsidarbinimo galimybes. Antroje vietoje pagal svarbumą respondentai (79%) nurodė gerą darbo užmokestį. Taip pat respondentams svarbi galimybė daryti karjerą, darbo aplinka ir sąlygos, darbo rinkos tendencijos ir padėtis. Mažiau įtakojančiais veiksniais respondentai pažymėjo žinomo (pažįstamo) pavyzdį ir profesijos visuomeninę reikšmę.

Apibendrinat galima teigti, kad dauguma išorinių veiksnių daro įtaką respondentų profesijos pasirinkimui.

Buvo palyginti išoriniai veiksniai, lemiantys profesijos pasirinkimą lyties aspektu (žr. 10 lentelė).

Išorinių veiksnių, kurie įtakoja respondentų būsimos profesijos pasirinkimą, pasiskirstymas lyties aspektu (N=105)

Išoriniai veiksniai	Merginos (N=66)			Vaikinai (N=39)		
	SVARBU	IŠ DALIES SVARBU	NESVARBU	SVARBU	IŠ DALIES SVARBU	NESVARBU
Geros įsidarbinimo galimybės	77	17	6	95	3	2

Geras darbo užmokestis	72,7	19,7	7,6	89,7	7,7	2,6
Profesijos populiarumas, prestižas	39	38	23	46	28	26
Mokymo įstaiga suteikia bendrabutį	47	39	14	38	41	21
Mokymo įstaigų artumas	42,42	34,85	22,73	38	44	18
Trumpas studijų laikas	51,5	25,8	22,7	41	33	26
Galimybė daryti karjerą	72,7	16,7	10,6	62	28	10
Darbo rinkos tendencijos ir padėtis	56	30	14	59	36	5
Profesijos visuomeninė reikšmė	39	52	9	33	54	13
Padėtis visuomenėje	65	27	8	48,7	43,6	7,7
Darbo aplinka ir sąlygos	73	24	3	62	33	5
Galimybė po studijų įsidarbinti užsienio šalyse	41	35	24	49	28	23
Žinomo (pažįstamo) specialisto pavyzdys	38	38	24	33	41	26
Draugų pasirinkimas ar jų patarimai	50	21	29	36	28	36

Rezultatai parodė, kad pagrindiniu išoriniu veiksniu ir merginos ir vaikinai nurodė geras įsidarbinimo galimybes. Antras pagal svarbumą veiksnyis yra geras darbo užmokestis (merginų-72,7%, vaikinų-89,7%). Taip pat didelę įtaką profesiniam apsisprendimui abiejų lyčių atstovams turi galimybė daryti karjerą, darbo rinkos tendencijos ir padėtis, darbo aplinka ir sąlygos. Merginų profesinį apsisprendimą, labiau negu vaikinų, įtakoja draugų pasirinkimas ir jų patarimai (merginų-50%, vaikinų-36%), taip pat, kad mokymo įstaiga suteikia bendrabutį, trumpas studijų laikas ir padėtis visuomenėje. Vaikinų profesijos pasirinkimą, labiau negu merginų, sąlygoja profesijos populiarumas, prestižas ir galimybė po studijų įsidarbinti užsienyje. Mažiau įtakojančiu išoriniu veiksniu, tiek merginos, tiek vaikinai nurodė profesijos visuomeninę reikšmę.

Rezultatai parodė, kad išoriniai veiksniai skirtingai įtakoja merginų ir vaikinų profesinį apsisprendimą.

Vienas iš tyrimo uždavinių buvo nustatyti sąsajas tarp vidinių ir išorinių profesinio apsisprendimo veiksnių. Taikytas Spirmeno (Spearman) ranginės koreliacijos koeficientas ρ (rho), kadangi kintamieji išmatuoti rangų skalėje (Vaitkevičius, Saudargienė, 2006). Koreliacinė analizė atskleidė, kad dauguma veiksnių nekoreliuoja tarpusavyje arba yra silpnas teigiamas arba neigiamas ryšys tarp kintamųjų (žr. 11 lentelė).

11 lentelė

Analizuojant koreliacinį ryšį tarp vidinių ir išorinių veiksnių kintamųjų nustatytas statistiškai reikšmingas esminis teigiamas ryšys tarp išorinių veiksnių teiginio „mokymo įstaiga suteikia bendrabutį“ ir vidinių veiksnių teiginių „sveikatos būklė“ ($\rho = 0,402$, $p < 0,01$) ir „lytis“ ($\rho = 0,392$, $p < 0,01$). Tai rodo, kad moksleiviams, kuriems svarbu, kad mokymo įstaiga suteiktų bendrabutį, dažniau akcentuoja ir sveikatos būklės ir lyties svarbą, renkantis profesiją. Nustatytas teigiamas silpnas ryšys tarp išorinių veiksnių teiginio „žinomo (pažįstamo) specialisto pavyzdys“ ir vidinių veiksnių teiginių „patirtis“ ($\rho = 0,344$, $p < 0,01$), „motyvai“ ($\rho = 0,338$, $p < 0,01$) ir „profesinis pašaukimas“ ($\rho = 0,344$, $p < 0,01$). Tai rodo, kad respondentai, kurių profesinį apsisprendimą lemia pažįstamų pavyzdys, tai labiau akcentuoja patirties, motyvų, profesinio pašaukimo įtaką profesiniam apsisprendimui. Egzistuoja silpnas neigimas ryšys tarp šių požymių: gero darbo užmokesčio ir vertybių sistemos ($\rho = 0,340$, $p < 0,01$). Silpnu ryšiu susiję ir galimybė po studijų įsidarbinti užsienio šalyse bei patirtis ($\rho = 0,370$, $p < 0,01$). Galima daryti prielaidą, kad respondentų nuomone, galimybė įsidarbinti po studijų užsienio šalyse priklauso nuo patirties. Koreliacijos koeficientas interpretuojamas remiantis B. Bitino (1998) „Ugdymo tyrimų metodologijoje“ pateikta koreliacijos koeficiento interpretacija.

Savo vertybių išsiaiškinimas padeda aiškiau suvokti savo siekius. Renkantis profesiją, svarbu pasirinkti tokią veiklą, kuri atitiktų žmogaus vertybes. Labiausiai su profesija yra susijusios darbo vertybės, todėl respondentų buvo prašoma įvertinti darbo vertybes, kurios yra svarbios renkantis profesiją. Rezultatai pateikti 12 lentelėje.

12 lentelė

Respondentų nuomonė apie darbo vertybių svarbą renkantis profesiją (%)

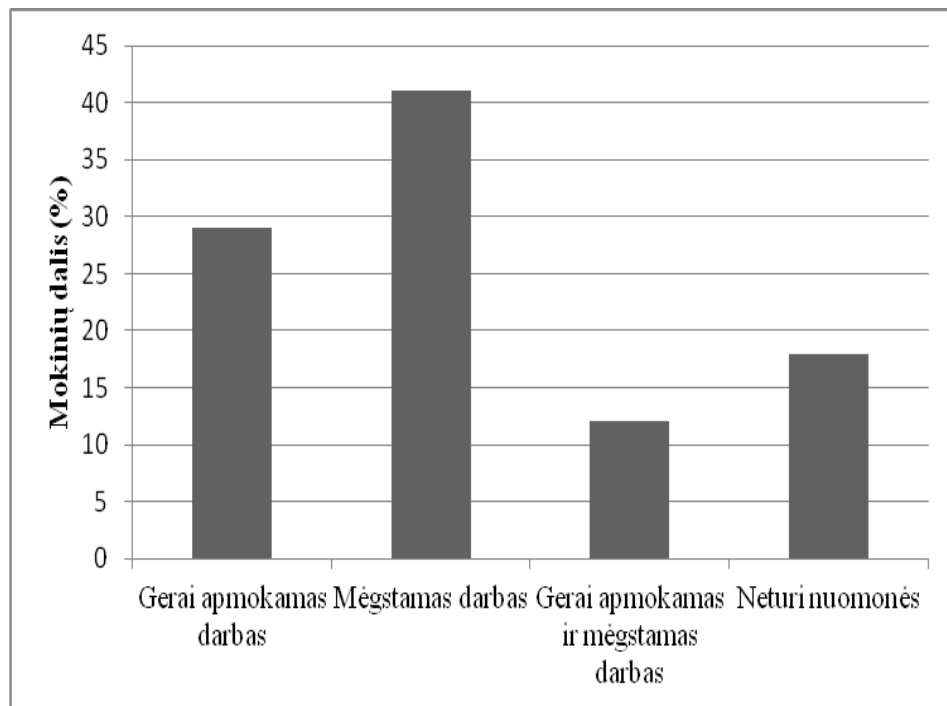
Darbo vertybės	SVARBU	IŠ DALIES SVARBU	NESVARBU
Prestižas	56	36	8
Valdžios turėjimas	35	49	16
Pagalba kitiems	44	40	16
Įvairovė	51	39	10
Moksliniai tyrimai	23,8	26,7	49,5
Įžymybės statusas	28	36	36
Ryšiai su visuomene	37	38	25
Atlyginimo dydis	81	16	3
Saugumo jausmas	73	24	3
Savirealizacija	60	32	8
Paaukštinimas	73	23	4
Gerai santykiai su kolektyvu	70	20	10

augi darbo aplinka	73	20	7
Dažnos komandiruotės	35	38	27
Laisvas darbo grafikas	59	28	13
Trumpos darbo valandos	48	33	19
Atostogos vasaros metu	65	24	11
Drabužiai, kuriais vilkėsite darbe	31	40	29

Rezultatai parodė, kad daugiausia respondentų (81%) svarbiausia darbo vertybe pažymėjo atlyginimo dydį. Antroje vietoje pagal svarbumą respondentai nurodė netgi tris darbo vertybes: saugumo jausmas, paaukštinimas ir saugi darbo aplinka. Tai rodo, kad jiems svarbu nejausti baimės prarasti darbą, taip pat svarbi sveikata ir galimybė tobulėti, kilti karjeros laiptais. Rezultatai parodė, kad respondentams svarbus yra laisvalaikis, nes jis apima atostogas vasaros metu, trumpas darbo valandas, laisvą darbo grafiką, o tai darbo vertybės, kurios jiems yra svarbios. 56% moksleivių nurodė, kad jiems svarbu prestižas. Jis pasiekiamas tada, kai jus gerbia, kai klausosi jūsų nuomonės, prašo jūsų patarimo. Prestižo galima siekti įvairiais būdais, tačiau šiuolaikinėje visuomenėje labai įprasta prestižo siekti per profesiją. Daugiau nei pusė respondentų nurodė, kad jiems svarbi įvairovė darbe. Tai rodo, kad respondentai norėtų studijuoti tokią profesiją, kuri gali pasiūlyti daug įvairių veiklų, galimybę sutikti ir dirbti su daug įvairių žmonių. Mažiausiai svarbia darbo vertybe, renkantis profesiją, vaikų globos namų auklėtiniams yra moksliniai tyrimai. Taip pat respondentams renkantis profesiją nėra labai svarbu įžymybės statusas.

Apibendrinat darbo vertybių svarbą renkantis profesiją, galima teigti, kad svarbiausia darbo vertybė globos namų auklėtiniams yra atlyginimo dydis, o mažiausiai svarbia yra įžymybės statusas.

Pasak M. Braslauskienės (2000), J. Labukaitės ir A. Augustinienės (2005), labai svarbi vertybė globos namų auklėtiniams yra pinigai. Nurodytas mokslininkų teiginys paskatino užduoti tokį klausimą respondentams: „kas, Jūsų nuomone, svarbiau – gerai apmokamas darbas ar mėgstamas darbas“. Rezultatai atsispindi 14 paveiksle.

14 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal pasirinktą darbo vertybę (N=105)

41% vaikų globos namų auklėtinių mano, kad svarbiau yra mėgstamas darbas, o 29% – gerai apmokamas darbas. 12% respondentų pažymėjo abu variantus. 18% mokinių neturi nuomonės šiuo klausimu. Pažymėjusių kurį nors variantą, buvo prašoma paaiškinti savo pasirinkimą. Globos namų auklėtinių atsakymų analizė pateikta 13 lentelėje.

13 lentelė

Globos namų auklėtinių nuomonės apie gerai apmokamą ar/ir mėgstamą darbą

Kategorijos	Subkategorijos	Teiginių skaičius	Argumentai
Gerai apmokamas darbas	Pragyvenimo šaltinis	9	„turėsi gerą atlyginimą ir galėsi pragyventi“, „neužtenka mėgstamo darbo, svarbiausia gauti gerą algą“.
	Pinigų šaltinis	8	„darbą dirbame tam, kad užsidirbtume pinigų“, „turėti daug pinigų yra gerai“.
	Pinigai malonumams	4	„nes jei daug uždirbsiu, galėsiu daug nusipirkti“, „nes norėsiu turėti gyvūnų, tam reikia pinigų“.
	Valdžios troškimas	2	„užsidirbus, ateity kiti gali dirbti man“
	Didesnė alga daro darbą malonesniu	3	„gavus gerą algą jautiesi svarbus įmonei ir darbas pasidaro malonesnis“, „jei gerai mokės, tai darbas taps mėgstamu“.
Mėgstamas darbas	Apmokamas mėgstamas darbas	9	„dirbant mėgstamą darbą visada užteks pelno kurį uždirbi“, „geriau dirbti mėgstamą, nes gauni pinigus už tai, kas tau patinka“.

	Emocinis pasitenkinimas darbu	19	„nepatiks dirbti ir būti liūdnas gyvenime“, „greičiau praeina laikas, jauti malonumą dirbdamas“.
	Savęs realizavimas	2	„gali save realizuoti“, „savęs realizavimas, laimė“.
Gerai apmokamas ir mėgstamas darbas	-	12	„gerai dirbsiu mėgstama darba, tai ir daug uždirbsiu“.

Labiausiai išreikšta „**Mėgstamo darbo**“ subkategorija – emocinis pasitenkinimas darbu. Vyresniųjų klasių moksleiviams, augantiems globos namuose, svarbu dirbti tokį darbą, kurį jie mėgtų ir jaustųsi laimingi jį dirbdami. Alga, gaunama už mėgstamo darbo atlikimą, jiems yra pats didžiausias atlygis ir įvertinimas. Tai atskleidžia subkategorija „Apmokamas mėgstamas darbas“. Joje akcentuojama tai, kad ir kokį darbą dirbtų globos namų auklėtiniai, atlygio dydis, turint omenyje gaunamą sumą už pareigų atlikimą, jiems yra visiškai nesvarbus. Neatmetama ir savęs realizavimo galimybė – mėgstamas darbas yra toks, kuriame galima atskleisti savo gebėjimus ir įgyvendinti idėjas.

Nemažai globos namų auklėtinių į prioriteto poziciją kelia ir „**Gerai apmokamą darbą**“. Svarbiausius motyvus apibrėžia kategorijos subkategorijos „Pragyvenimo šaltinis“ ir „Pinigų šaltinis“. Informantai teigia, kad tik dirbant gerai apmokamą darbą įmanoma išgyventi ir padėti artimiesiems. Be to, didelis pinigų kiekis sukelia teigiamas emocijas („turėti daug pinigų yra gerai“). Mažiau išreikšti motyvai – pinigų turėjimas padeda ne tik pragyventi, bet ir įsigyti papildomų daiktų, tokių, kurie nėra būtini, bet jų norima („nes norėsiu turėti gyvūnų, tam reikia pinigų“). Vyresniųjų klasių moksleivių, gyvenančių globos namuose, požiūriu, didesnė alga gali būti paskatinimas jausti pasitenkinimą savo darbu, pasiekti to, kad pačiam neberekėtų dirbti arba užimti mažesnę fizinę ar intelektualinę krūvį turinčias pareigas („gavus gerą algą jautiesi svarbus žmonei ir darbas pasidaro malonesnis“).

12 apklaustųjų vaikų pasirinko abu pateiktus variantus – „**Gerai apmokamas darbas**“ ir „**Mėgstamas darbas**“ argumentuodami tuo, kad šis variantas yra pats idealiausias, šie abu variantai yra reikalingi ir vienodai svarbūs, „svarbu gerai apmokamas darbas, kuris teikia malonumą“.

Vyresnėse klasėse moksleiviai susiduria su atsakomybe už savo ateitį, kadangi sprendimai susiję su profesijos pasirinkimu įtakoja ir tolimesnį gyvenimą. Buvo nagrinėjami globos namų auklėtinių ateities planai, susiję su šeima, darbu ir visuomene. Globos namų auklėtinių nuomonė apie ateities planus, susijusius su šeima, pateikta 14 lentelėje.

Globos namų auklėtinių nuomonė, apie ateities planus, susijusius su šeima, pasiskirstymas (%)

Ateities planai	LABAI SVARBU	IŠ DALIES SVARBU	NESVARBU
Turėti nuosavą namą	89,5	8,6	1,9
Turėti laimingą šeimą	74,3	16,2	9,5
Taupyti pinigus ateičiai	81	12	7
Turėti darbą, kad padėtų šeimai	83	14	3
Padėti namuose	58	26	16
Suteikti džiaugsmo tėvams (globėjams)	62,9	27,6	9,5
Jaustis laimingu su antrąja puse (žmona ar vyru)	70	24	6

Rezultatai parodė, kad respondentams svarbiausias ateities planas, susijęs su šeima yra turėti nuosavą namą. Taip pat daugumai respondentų (83%) svarbu turėti darbą, kad padėtų šeimai. Galima daryti prielaidą, kad vaikai planuoja ateityje rūpintis savo biologine šeima. Vaikų globos namų auklėtiniai galvoja ir apie ateitį, nes 81% moksleivių nurodė, kad jiems labai svarbu taupyti pinigus ateičiai. Galima manyti, kad respondentai svajoja apie savo šeimą, kadangi jiems taip pat labai svarbu turėti laimingą šeimą ir jaustis laimingu su antrąja puse.

Globojamų vaikų nuomonė apie ateities planus, susijusius su darbu, pateikta 15 lentelėje.

Globos namų auklėtinių nuomonė apie ateities planus, susijusius su darbu, pasiskirstymas (%)

Ateities planai	LABAI SVARBU	IŠ DALIES SVARBU	NESVARBU
Įgyti išsilavinimą	89	11	0
Turėti daug pinigų	42	47	11
Turėti gerai apmokamą darbą	37,1	30,5	32,4
Daug mokytis, kad gautum gerus pažymius	63	31	6
Sunkiai dirbti, kad padaryti karjerą	63,8	26,7	9,5
Gerai pasirengti darbinei veiklai	53	29	18
Gyvenimo prasmę rasti darbe	53,3	31,4	15,2

Rezultatai parodė, kad respondentams svarbiausias ateities planas, susijęs su darbu yra įgyti išsilavinimą, tai pažymėjo 89% moksleivių. Taip pat respondentams labai svarbu ateityje sunkiai dirbti, kad galėtų padaryti karjerą ir gerai mokytis, kad gautų gerus pažymius. Mažiau svarbiu ateities planu yra turėti daug pinigų. Iš šio pasiskirstymo galima daryti prielaidą, kad globos namų auklėtiniams svarbu įgyti išsilavinimą, daug mokytis, kad po to galėtų gerai pasirengti darbinei veiklai ir gauti gerai apmokamą darbą. Tai rodo, kad pagrindiniai ateities planai susiję su darbu yra mokslas.

Globos namų auklėtinių nuomonė apie ateities planus, susijusius su visuomene, pateikta 16 lentelėje.

16 lentelė

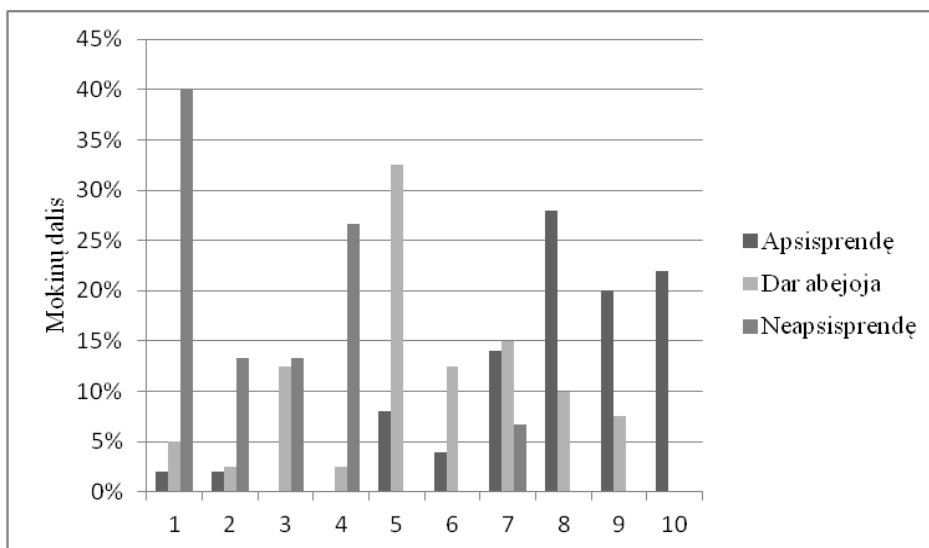
**Globos namų auklėtinių nuomonė apie ateities planus, susijusius su visuomene,
pasiskirstymas (%)**

Ateities planai	LABAI SVARBU	IŠ DALIES SVARBU	NESVARBU
Turėti gerą vardą visuomenėje	66,7	28,6	4,8
Tapti populiariam	24	31	45
Palaikyti gerus ryšius su draugais	53,3	36,2	10,5
Pelnyti kitų žmonių pagarbą	50,5	33,3	16,2
Sukurti ką nors naujo	42	32	26
Įgyti naudingų pažinčių	68,6	27,6	3,8
Prisidėti prie tautos kultūros puoselėjimo	53	33	14

Rezultatai parodė, kad respondentams svarbiausias ateities planas, susijęs su visuomene yra įgyti naudingų pažinčių. Taip pat nemaža dalis (66,7%) respondentų pažymėjo, kad jiems labai svarbu turėti gerą vardą visuomenėje. 45% tiriamųjų nurodė, kad jiems visai nesvarbu tapti populiariems. Tai leidžia teigti, kad populiarumo mokiniai nesieja su svarbiu ateities planu, kurio siektų. Iš šio pasiskirstymo galima daryti prielaidą, kad vaikų globos namų auklėtiniams pagrindiniai planai, susiję su visuomene, yra naudingos pažintys ir geras vardas visuomenėje.

Apibendrinus ateities planų tyrimo rezultatus, galima daryti išvadą, kad globos namų auklėtiniai labiausiai siekia planų, kurie susiję su šeima, antroje vietoje – su darbu, mažiau jiems svarbūs planai, susiję su visuomene.

Respondentų buvo prašoma įvertinti savo pasiruošimą profesiniam apsisprendimui 10-balėje sistemoje. Rezultatai pavaizduoti 15 paveiksle.

15 pav. Respondentų pasiruošimo profesiniam apsisprendimui vertinimas 10-balėje sistemoje

15 paveiksle lyginami apsisprendusių, dar abejojančių ir neapsisprendusių, kokią profesiją pasirinks, respondentų vertinimai. Apsisprendę moksleiviai savo pasiruošimą vertina aukštais balais: 7 vertina 14% respondentų, 8 – 28%, 9 – 20%. Pačiu aukščiausiu balu savo pasiruošimą įvertino 22% apsisprendusių respondentų. Dar abejojantys dažniausiai savo pasiruošimą įvertino 5 (33%), 7 (15%), 6 ir 3 (po 13%). Neapsisprendę savo pasiruošimą vertina žemiausiais balais: 1 balu vertina 40% respondentų, 2-3 – 13%, 4 – 26%. Nei vienas neapsisprendęs moksleivis savo pasiruošimo neįvertino 8-10 balais. Galima daryti prielaidą, kad vaikų globos namų auklėtiniai savo pasiruošimą profesiniam apsisprendimui vertina adekvačiai.

Respondentų buvo klausiama, ką jų nuomone reikia daryti, kad profesijos pasirinkimas būtų teisingas ir sėkmingas. Rezultatai pateikti 17 lentelėje.

17 lentelė

Globos namų auklėtinių nuomonė, ką reikia daryti, kad profesijos pasirinkimas būtų sėkmingas

Kategorijos	Subkategorijos	Teiginių skaičius	Prasminių kontekstų – teiginių pavyzdžiai
Savęs pažinimas	Savo gebėjimų įsivertinimas	10	„tikrintis įvairiuose testuose“, „<...> sekti savo pasiekimus“, „<...> konsultuotis su specialistais <...>“, „spręsti testus susijusius su profesijos pasirinkimu <...>“, „įsitikinti, kad ta profesija man tinka“.
	Praktinis pasitikrinimas	2	„<...> esant galimybei, pabandyti dirbti šį darbą <...>“, „Įvertinti savo galimybes dirbti tą darbą <...>“.

	Emocinis pasitenkinimas būsima profesija	9	„užsibrėžti tikslus, pagalvoti kad gerai jaustumėis kai jau dirbi“, „pasirinkti tokią profesiją, kad daug uždirbtum ir pagalvoti, kad nesigailėsi, kad tą darbą dirbi“, „turi būti tikras, kad tai tavo mėgstamiausias dalykas, kurį tu galėtum daryti kasdien su džiaugsmu“.
	Kliovimasis sėkme	2	„gauti profesiją ir į sėkmę žiūrėti“, „<...> gal pavyks“.
Sisteminis, nuolatinis mokymasis	Noras tobulėti	3	„stengtis tobulėti toje srityje“, „mokyti, kryptingai mąstyti ir tobulėti“.
	Tikslų užsibrėžimas	9	„labiausiai koncentruotis į savo tikslą, kuo greičiau ir tvirčiau apsispręsti“.
	Išsilavinimas	26	„Daug skaityti, mokyti, naršyti po internetą“, „daug mokyti ir klausyti ką sako mokytojai“.
Išankstinis sprendimas	Domėjimasis (informacijos rinkimas)	16	„domėtis profesija, <...> skaityti internete informacijos“, „apie profesiją žinoti prieš ją mokydamas, žinoti kokius dalykus reikia“.
	Specialistų konsultacijos	6	„klausti informacijos mėgiamos profesijos žmogaus“, „domėtis ir prašyti auklėtojos pagalbos“.
	Norų siekimas	16	„iš anksto nuspręsti kuo nori būti ir ar tai yra lengvai pasiekama“, „gerai apsispręsti ar nori įgyti tą specialybę ir gerai mokyti“.

Teisingą ir sėkmingą profesijos pasirinkimą, vyresniųjų klasių mokinių nuomone, lemia veiksniai, kuriuos apibrėžia kategorijos „**Savęs pažinimas**“, „**Sisteminis, nuolatinis mokymasis**“ ir „**Išankstinis sprendimas**“. Kategoriją „**Savęs pažinimas**“ apibrėžia subkategorijos „Savo gebėjimų įsivertinimas“, „Praktinis pasitikrinimas“, „Emocinis pasitenkinimas būsima profesija“ bei „Kliovimasis sėkme“. Pastaroji subkategorija ir „Praktinis pasitikrinimas“ yra išreikštos silpniausiai iš visų subkategorijų. Galima daryti prielaidą, kad informantams svarbiau įvertinti savo, kaip asmenybės gebėjimus („įsitikinti, kad ta profesija man tinka“), o ne praktinius įgūdžius ir vien sėkme jie nepasikliauja. Beveik vienodai svarbus yra emocinis pasitenkinimas būsimuoju darbu – „turi būti tikras, kad tai tavo mėgstamiausias dalykas, kurį tu galėtum daryti kasdien su džiaugsmu“.

Kategoriją „**Sisteminas, nuolatinis mokymasis**“ apibrėžia subkategorijos „Noras tobulėti“, „Tikslų užsibrėžimas“ ir „Išsilavinimas“. Išsilavinimas informantams yra svarbiausias veiksnys, lemiantis sėkmingą ir tikslingą profesijos pasirinkimą („Daug skaityti, mokytis, naršyti po internetą“). Mažiau išreikšta, bet taip pat pakankamai svarbi subkategorija – „Tikslų užsibrėžimas“. Nuoseklus ir uolus mokymasis neretai pabrėžiamas kaip vienintelė ir svarbiausia sąlyga pasiekti užsibrėžtus tikslus profesinio apsisprendimo procese („gerai mokytis ir galvoti apie norimą profesiją“, „labiausiai koncentruotis į savo tikslą“). „Noras tobulėti“ – viena iš silpniausiai išreikštų subkategorijų.

Gan stipriai pabrėžiama kategorija „**Išankstinis sprendimas**“ rodo, kad informantams svarbios jų profesinės svajonės – tai, kuo jie norėjo būti anksčiau ir nori būti dabar („žinoti kuo nori būti ir žinoti kur tą įgyti“, „siekti to ko nori, nesvarbu ką kalba kiti“) . Šią kategoriją apibrėžia trys subkategorijos. Labiausiai išreikštos yra „Domėjimasis (informacijos rinkimas)“ ir „Norų siekimas“. Vyresniųjų klasių moksleiviai pabrėžia, kad reikia ne tik žinoti, ko nori, bet ir įsitikinti savo norais, domėtis būsima profesija ir jos įgijimu, ir prireikus, kreiptis pagalbos („domėtis ir prašyti auklėtojos pagalbos“). Tai pažymima subkategorijoje „Specialistų konsultacijos“. Informantai pabrėžia ne tik profesijos konsultantų svarbą, bet ir mėgstamos profesijos atstovų bei auklėtojų pavyzdį ir patarimus.

Rezultatai parodė, kad respondentų žinios apie tai, ką reikia daryti, kad profesijos pasirinkimas būtų teisingas ir sėkmingas yra išsamios. Tačiau vien žinojimo neužtenka, visa tai reikia įgyvendinti. Tai priklauso nuo pačių globos namų auklėtinių pastangų ir pedagogų bei karjeros specialistų pagalbos.

IŠVADOS

Atlikus mokslinės literatūros analizę, galima daryti tokias išvadas:

1. Profesijos pasirinkimas yra vienas iš sudėtingiausių ir atsakingiausių kiekvieno jauno žmogaus gyvenimo uždavinių, kurio sprendimas lemia ir tolimesnį gyvenimą. Sėkmingas profesijos pasirinkimas užtikrina prasmingą ateitį, nesėkmingas – gali sugriauti planus ir pasmerkti žmogų visą gyvenimą jausti nepasitenkinimą.

2. Profesijos pasirinkimą sąlygoja daugelis veiksnių, kuriuos autoriai dažniausia skirsto į vidinius (subjektyvieji) ir išorinius (objektyvieji). Vidiniams veiksniams priskiriami asmens polinkiai, interesai, gabumai, savęs pažinimas, vertybės, nuostatos ir kt., išoriniams – uždarbis, profesinis pašaukimas, šeimos, artimųjų ir draugų įtaka ir kiti veiksniai, kurie svarbūs asmenybės profesiniam apsisprendimui.

Atlikto tyrimo rezultatų analizė, leidžia daryti tokias išvadas:

1. Dauguma respondentų karjerą suvokia kaip „kilimą laiptais“ ir profesinį tobulėjimą. O karjeros sėkmė jų nuomone labiausiai priklauso nuo išsilavinimo ir tikslų užsibrėžimo bei jų vykdymo.

2. Labiausiai apsisprendę dėl profesijos pasirinkimo yra 10 ir 12 klasės moksleiviai. 11 klasėje tiek merginos, tiek vaikiniai panašiai vienodai abejoja, kokią profesiją rinktis. Tai susiję su veiksniais, kurie apsunkina jų profesinį apsisprendimą. Labiausiai apsisprendimą jiems apsunkina informacijos stoka.

3. Dauguma respondentų patys nusprendžia kokią profesiją pasirinkti ir mažai pasikliauja kitų asmenų nuomone ar patarimais. Tai rodo, kad didėja moksleivių savarankiškumas ir asmeninė atsakomybė, todėl pirmoji hipotezė pasitvirtino.

4. Moksleivių profesijos pasirinkimą lemia vidiniai ir išoriniai veiksniai. Merginos svarbiausiu vidiniu veiksnium nurodo interesą, t.y. susidomėjimas kuo nors, noras tai pažinti. Vaikinų profesinį apsisprendimą labiausiai iš vidinių veiksnių lemia gebėjimai, t.y. individualios asmenybės savybės, pasireiškiančios žmogaus veikloje ir sąlygojančios jos sėkmę. Svarbiausiu išoriniu veiksnium ir merginos ir vaikinai nurodė geras įsidarbinimo galimybes. Antras pagal svarbumą išorinis veiksnys yra geras darbo užmokestis.

5. Tyrimo antroji hipotezė pasitvirtino, kad vaikų globos namų auklėtiniams didesnę įtaką profesiniam apsisprendimui daro išoriniai veiksniai.

6. Trečioji hipotezė pasitvirtino iš dalies, kadangi tarp išorinių ir vidinių profesijos pasirinkimo veiksnių egzistuoja ryšys, bet jis yra silpnas, labai silpnas, esminis arba ryšio tarp požymių iš esmės nėra.

7. Globos namų auklėtiniai labiausiai siekia ateities planų, susijusių su šeima, antroje vietoje – su darbu, mažiau jiems svarbūs planai, susiję su visuomene.

8. Svarbiausiomis darbo vertybėmis respondentai išskyrė atlyginimo dydį, saugumo jausmą, paaukštinimą, gerus santykius su kolektyvu, saugią darbo aplinką. Darbo vertybės – moksliniai tyrimai ir įžymybės statusas, renkantis profesiją, yra mažiau svarbios.

REKOMENDACIJOS

Atlikto tyrimo rezultatų ir suformuluotų išvadų pagrindu galima formuluoti tokias rekomendacijas:

Globos namų darbuotojams (vadovams, soc. darbuotojams, soc. pedagogams, psichologams):

1. Globos namuose paskirti darbuotoją, atsakingą už profesinį informavimą.
2. Globos namų darbuotojams – soc. pedagogams ir soc. darbuotojams vesti profesijos pasirinkimo kursus, kadangi globos namų auklėtiniai dažniausiai į juos kreipiasi profesijos pasirinkimo klausimais.
3. Ugdyti auklėtiniams pasitikėjimą savimi (sudaryti sąlygas patirti sėkmę, pagirti ir pan.).
4. Skatinti įgyti aukštąjį išsilavinimą.
5. Ugdyti gebėjimą priimti sprendimus bei vystyti atsakomybės jausmą.
6. Padėti auklėtiniams išsiaiškinti jų vertybes.
7. Bendradarbiaujant su pedagogais, padėti auklėtiniui pažinti save, savo gabumus, įvertinti savo galimybes.

Pedagogams:

1. Supažindinti mokinius su internetiniais puslapiais ir literatūros šaltiniais profesijos pasirinkimo tema.
2. Organizuoti susitikimus (su įvairių profesijų atstovais, darbdaviais, specialistais, DB darbuotojais, studentais), ekskursijas ir išvykas (į įvairias įmones, mokymo įstaigas, studijų muges), seminarus, paskaitas, klasės valandėles. Apie juos informuoti mokinius ir sudaryti sąlygas dalyvauti.
3. Orientuoti mokinius į užklausinę veiklą, atsižvelgiant į jų gebėjimus ir interesus, plėsti būrelių pasirinkimo galimybes.
4. Sudaryti moksleiviams sąlygas išbandyti savo gebėjimus praktinėje veikloje.
5. Konsultuoti mokinius apie brandos egzaminų pasirinkimą ir konkursinio balo skaičiavimą, derinant su tolesnėmis studijomis.
6. Supažindinti su įvairiomis savęs pažinimo metodikomis.
7. Sudaryti sąlygas moksleiviams gauti jiems reikalingą informaciją, profesinio pasirinkimo klausimais.
8. Supažindinti su karjeros specialistais ir siūlyti mokiniams su jais konsultuotis.

Profesinio informavimo konsultantams:

Skatinti ir mokyti globos namų auklėtinius:

1. Domėtis darbo rinkos poreikiais.
2. Domėtis renginiais apie profesijos pasirinkimą ir juose aktyviai dalyvauti.

3. Lankytis pas profesijos informavimo specialistus ir su jais konsultuotis.
4. Skirti daugiau laiko apsisprendimui.
5. Išbandyti savo gebėjimus įvairioje praktinėje ir projektinėje veikloje.
6. Kaupti informaciją apie patinkančią profesiją (-as), ją sisteminti ir atnaujinti.
7. Suvokti ir suprasti, kad patys turi padaryti sprendimus ir yra atsakingi už juos.
8. Drąsiai reikšti savo nuomonę, nuosekliai siekti tikslų.

DISKUSIJA

Lyginant gautus tyrimo rezultatus su kitų tyrėjų atliktų tyrimų rezultatais, išskiriama daugiau panašumų nei skirtumų.

Pasak J. Labukaitės ir A. Augustinienės (2005) globos namų auklėtiniai labiau linkę karjeros sėkmę sieti su materialine gerove ir tik paskui su asmenybės poreikiais. Šio tyrimo rezultatai priešingi, kadangi respondentai karjeros sėkmę mažiausiai sieja su materialine padėtimi.

K. Bidvos ir I. Gailienės (2010) tyrimo duomenys atskleidė, kad globos namų auklėtiniai yra gerokai tvirčiau apsisprendę dėl savo būsimos profesijos pasirinkimo nei prosocialiose šeimose gyvenantys mokiniai. Tikėtina, kad globos namų auklėtiniai ne tik orientuojami į žemesnio prestižo profesijas, bet ir gana anksti skatinami planuoti savo profesinę veiklą, nors į savarankišką gyvenimą jie gali išeiti tik turėdami 18 metų, o valstybės materialinę paramą studijuodami gali gauti net iki 24 metų. Šio tyrimo rezultatai nebuvo lyginami su prosocialiose šeimose gyvenančiais mokiniais, tačiau rezultatai parodė, kad globos namų auklėtiniai gana tvirtai yra apsisprendę dėl profesijos pasirinkimo ir nurodė savo būsimos profesijos kryptį.

Remiantis tyrimo rezultatais buvo padaryta prielaida, kad globos namų auklėtiniai dažniau renkasi tas profesijas, kurios nereikalauja aukštojo išsilavinimo. Rezultatai panašūs ir su K. Bidvos ir I. Gailienės (2010) atlikto tyrimo rezultatais, kad globos namų auklėtiniai labiau orientuojasi į tas profesijas, kurios nereikalauja universitetinio išsilavinimo, o apsiriboja parengimu profesinėje mokykloje ar kolegijoje.

Pasak I. Žemaitaitytės ir L. Jankauskienės (2008), interviu su globos namų auklėtiniais rezultatai išryškino tam tikrą tendenciją, jog berniukai dažniau renkasi mokymąsi profesinėje mokykloje, kurioje įgyja ir vidurinį išsilavinimą, ir pasirinktą specialybę, o mergaitės linkusios pirmiausia baigti vidurinę mokyklą ir tik po to studijuoti siekiant įgyti pasirinktą specialybę. Šio tyrimo rezultatai neišryškino tokios tendencijos, kadangi rezultatai lyties aspektu mažai kuo skiriasi ir dauguma merginų ir vaikinų profesiją planuoja įgyti profesinėje mokykloje, baigę 10-tą klasę.

Šio tyrimo rezultatai patvirtino M. Braslauskienės (2000) padarytą išvadą, kad svarbiausia vertybė globos namų vaikams yra pinigai, kadangi svarbiausia darbo vertybe respondentai pažymėjo atlyginimo dydį.

Nemaža dalis šio tyrimo respondentų nurodė, kad renkantis profesiją jie atsižvelgs į savo gebėjimus. Panašius rezultatus gavo I. Žemaitaitytė ir L. Jankauskienė (2008, p. 62), kurios atlikusios tyrimą, teigė „kad apsispręsdami dėl profesijos, vaikai daug dėmesio skiria mokymosi rezultatams, t.y. savo gebėjimams“.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad globos namuose nėra asmens atsakingo už profesinį informavimą. Dažniausiai mokiniai kreipiasi į soc. darbuotojus profesinio pasirinkimo klausimais. Žemaitaitytė ir L. Jankauskienė (2008) taip pat nustatė, kad nėra asmens, atsakingo už vaikų profesinį informavimą, ir tai įvardijo kaip vieną iš pagrindinių globos namuose profesinio informavimo problemų.

Kaip vieną svarbiausių profesijos rinkimosi procesą sąlygojančių vidinių veiksnių S. Kregždė (1988) įvardina profesinius interesus. Remiantis šio tyrimo rezultatais, taip pat galima teigti, kad vienas iš svarbiausių vaikų globos namų auklėtinių profesijos pasirinkimą lemiančių veiksnių yra interesai.

Nagrinėjant vaikų globos namų auklėtinių profesinio apsisprendimo veiksnius, išryškėjo ir kitos problemos. Tyrimus šiuose srityse būtų galima tęsti aiškinantis, kodėl vaikai gyvenantys globos namuose savo ateities nesieja su aukštojo išsilavinimo įgijimu, nors išsilavinimą laiko vertybe, ir kokios yra teikiamos paslaugos, susijusios su profesijos informavimu, vaikui palikus globos namus.

LITERATŪRA

1. Achter J. A., Liubinski D., Benbow C. P. (1999). Assessing Vocational Preferences Among Gifted Adolescents Adds Incremental Validity to Abilities: A Discriminant Analysis of Educational Outcomes Over a 10-Year Interval. *Journal of Educational Psychology*. Volume 91. Issue 4. P. 777-786. [Žiūrėta 2012-12-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.vanderbilt.edu/peabody/smpy/Achteretal1999.pdf>>
2. Adamonienė R., Daukilas S., Krikščiūnas B. ir kt. (2001). *Profesinio ugdymo pagrindai*. Vilnius: IĮ Petro Ofsetas.
3. Adamonienė R., Daukilas S., Krikščiūnas B. ir kt. (2003). *Profesinio ugdymo psichologija ir pedagogika*. Utena: Indra.
4. Augienė D. (2009). *Karjera: nuo profesijos pasirinkimo iki profesinės veiklos organizacijoje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Barkauskaitė M., Griepėdienė V. (1998). *Vaikų globos ir rūpybos Lietuvoje istorinės pedagoginės raidos apžvalga*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
6. Barkauskaitė M. (2007). Profesinis konsultavimas ir orientavimas šiuolaikinio profesinio rengimo kontekste. *Acta Pedagogica Vilnensia*. T. 18. P. 106-120.
7. Bartnikienė Z., Paurienė L. (1989). *Padėkime mokiniams pasirinkti profesiją*. Kaunas: Šviesa.
8. *Bendrieji valstybės ir savivaldybių vaikų globos namų nuostatai* (2005). Vilnius.
9. Beresnevičienė D. (1990). *Diferencijuotas profesinis orientavimas mokykloje*. Vilnius: PMTI.
10. Bidva K., Gailienė I. (2010). Globos namų auklėtinių profesinių ketinimų ir jų realizavimo ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 1 (26).
11. Bitinas B. (1998). *Ugdymo tyrimų metodologija*. Vilnius: Jošara.
12. Bitinas B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija.
13. Braslauskienė R. (2000). *Bešeimių vaikų ugdymo ypatumai globos institucijose*. Daktaro disertacijos santrauka. Klaipėda.
14. Braslauskienė R. (2002). Vaikų globos namų auklėtinių socialinis-kognityvinis patyrimas: problemos, sunkumai, sprendimai. *Pedagogika*. T. 58. P. 29-33.
15. Bobrova L., Juodaitytė A., Kazlauskienė ir kt. (2010). *Kursinių ir baigiamųjų (bakalauro, laipsnio nesuteikiančių studijų, magistro) darbų rengimo ir gynimo metodinės rekomendacijos*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
16. Damkauskienė A. (2005). *Karjeros planavimas prasideda jau mokykloje*. [Žiūrėta 2012-07-29]. Prieiga per internetą: <http://www.smk.lt/uploads/archyvas/mokslas/karjera/aliona_damkauskiene.pdf>

17. Espero C. O. (2001). Correlates of Career Decisions Among Children of Overseas Filipino Workers. *Youth Study*. [Žiūrėta 2012-12-16]. Prieiga per internetą: <<http://journals.upd.edu.ph/index.php/ali/article/view/1756/1673>>
18. Falaye F. V., Adams B. T. (2008). An Assessment of Factors Influencing Career Decisions of in-School Youths. *Pakistan Journal of Social Sciences*. No. 5(3). P. 222-225. [Žiūrėta 2012-10-20]. Prieiga per internetą: <<http://docsdrive.com/pdfs/medwelljournals/pjssci/2008/222-225.pdf>>
19. Ferry N. M. (2006). Factors Influencing Career Choices of Adolescents and Young Adults in Rural Pennsylvania. *Journal of Extension*. Volume 44. Issue 3. [Žiūrėta 2012-12-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.joe.org/joe/2006june/rb7.php>>
20. Greenhaus J. H., Callanan G. A., Godshalk V. M. (2008). *Career management*. Mason: Thomson/South-Western.
21. Gudelis S. (1983). *Mokinių profesinio orientavimo psichologiniai klausimai*. Vilnius.
22. Jovaiša L. (1981). *Asmenybė ir profesija*. Kaunas: Šviesa.
23. Jovaiša L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas: Šviesa.
24. Jovaiša L. (1999). *Profesinio konsultavimo psichologija*. Vilnius: AGORA.
25. Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
26. Jovaiša T., Orenienė R. (2003). Profesinis konsultavimas žmogiškųjų išteklių plėtros kontekste. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 7. P. 48-61.
27. *Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvencija* (1995). Vilnius.
28. Juodaitytė A. (2003). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro Ofsetas.
29. Kavolius R. (2008). Vaikų globos namų ugdytinių mokymosi motyvacijos problema ir jos sprendimo galimybės. *Empiriniai socioedukaciniai tyrimai*. Vilnius: Ciklonas.
30. Kovalenkoviėnė J., Leliūgienė I. (2005). Buvusių vaikų globos įstaigų auklėtinių socialinė adaptacija profesinėje mokykloje. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. Nr. 5(59). P. 41–53.
31. Kriščiūnaitė R., Smailys A. (2011). *Vadovas tėvams. Kaip padėti vaikui renkantis profesiją*. Vilnius: Švietimo mainų paramos fondas.
32. Kregždė S. (1988). *Profesinio kryptingumo formavimosi psichologiniai pagrindai*. Kaunas: Šviesa.
33. Kučinskienė R. (2003). *Ugdymo karjerai metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
34. Kvieskienė G., Indrašienė V. (2008). *Socialinio darbo ypatumai vaikų globos namuose*. Vilnius: UAB „Lodvila“.
35. Labukaitė J., Augustinienė A. (2005). Vaikų globos namų auklėtinių ugdymas karjerai. *Karjeros konsultavimas tarpkultūrinėje Europos erdvėje / Career counseling in cross-*

- cultural European space: tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
36. Laužackas R. (2005a). *Profesinio rengimo metodologija: monografija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
 37. Laužackas R. (2005b). *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
 38. Laužikas J. (1993). *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
 39. Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
 40. Lemme B. H. (2003). *Suaugusiojo raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
 41. *LR Civilinis kodeksas* (2008). Vilnius.
 42. *LR Vaiko globos įstatymas* (1998). Vilnius.
 43. *LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas* (1996). [Žiūrėta 2012-10-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=17902#28str>>.
 44. Leventhal J. I. (2006). Using Population Education for Career Choice. *Techniques*. Volume 81. Issue. 5.
 45. Makūnas V., Pugevičienė D. (2005). Profesinio apsisprendimo veiksnių tyrimas Kauno kolegijos Kraštotvarkos fakultete. *Kultūra – Ugdymas - Visuomenė*. P. 107-111.
 46. O'Neil J. M., Meeker C. H., Borger S. B. (1978). A developmental, preventive and corrective model to reduce sexism in the career planning of women. *Catalogue of Selected Documents in Psychology*. No. 8(39). [Žiūrėta 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <<http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-51797-114439/unrestricted/jedisser.pdf>>
 47. Pabedinskienė R. (2004). Vaiko globos teoriniai metmenys. *Pedagogika*. T. 73. P. 128-134.
 48. Penkauskienė D. (2006). *Kritinio mąstymo ugdymas sėkmingai ateitis karjerai*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
 49. Petkevičiūtė N. (2006). *Karjeros valdymas*. Kaunas: VDU.
 50. Petrauskaitė R. (1996). *Psichopedagogika profesijos pasirinkimui*. Vilnius: leidykla „Žodynas“.
 51. Pivorienė R. (Sud.). (2005). *Paauglys, šeima, mokykla*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
 52. Pociūtė B., Isiūnaitė V. (2011). Profesijos pasirinkimo problemos ir asmenybės savybės. *Psichologija*. T. 43. P. 78-91.
 53. Прихожан А. М, Толстих Н. Р. (1990). Дети без семьи. *Педагогика*. Москва.
 54. *Profesinės karjeros vadovas* (1998). Vilnius.
 55. *Profesinio informavimo ir konsultavimo paslaugų teikimo reikalavimų aprašas* (2005). Vilnius.

56. Pukelis K. (2003). Karjeros projektavimo gebėjimai žinių visuomenėje: nauji iššūkiai profesiniam konsultavimui ir karjeros planavimui. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 6. P. 66-75.
57. Pukelis K., Garnienė D. (2003). Moksleivių ugdymas karjerai: padėties analizė ir perspektyvos bendrojo lavinimo mokykloje. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 7. P. 25-35.
58. Rimkienė R., Grūnovienė D., Vaičiulevičienė A. (2010). Sveikatos priežiūros ir socialinio darbo studijų programų studentų profesijos pasirinkimo ypatumai. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. Nr. 4(79). P. 64–70.
59. Sakalas A., Šalčius A. (1997). *Karjeros valdymas*. Kaunas: Technologija
60. Stanišauskienė V. (2004). *Rengimosi karjerai proceso socioedukaciniai pagrindai: monografija*. Kaunas: Technologija.
61. Stanišauskienė V., Naseckaitė A. (2012). *Ugdymas karjerai: mokytojo knyga*. [Žiūrėta 2012-11-15]. Prieiga per internetą: <<http://www2096.vu.lt/wp-content/uploads/2012/09/Mokytojo-knyga.pdf>>
62. Šedžiuvienė N., Urbonienė L. (2008). Profesinis orientavimas aukštojoje mokykloje: veiklos principai ir kryptys. *Pedagogika*. T. 90. P. 18-25.
63. Šernas V. (1995). *Profesinė pedagogika*. Vilnius: „Baltic ECO“ leidybos centras.
64. Urbonienė A., Leliūgienė I. (2004). Profesinio pasirinkimo motyvacijos raiška renkantis socioedukacinio darbo profesijas: tarpkultūrinis palyginimas. *Acta Paedagogica Vilnensia*. T. 13. P. 62-71.
65. Ustinavičiūtė L., Katkonienė A., Žemaitaitytė I. (2011). Veiksniai, susiję su sėkmingu karjeros planavimu ir profesijos pasirinkimu paauglystėje. *Socialinis darbas*. Nr. 10(2). P. 169-180.
66. Vaitkevičius R., Saudargienė A. (2006). *Statistika su SPSS psichologiniuose tyrimuose*. Kaunas: VDU leidykla.
67. Valackienė A. (2003). Profesinę karjerą sąlygojantys veiksniai: subjektyvus vertinimas. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. Nr. 7. P. 110-127.
68. Valeckienė D. (2005). Profesijos pasirinkimą lemiančių veiksnių teorinė analizė. *Karjeros konsultavimas tarpkultūrinėje Europos erdvėje / Career counseling in cross-cultural European space: tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
69. Žemaitaitytė I., Jankauskienė L. (2008). Vaikų globos namų auklėtinių profesinis informavimas kaip karjeros planavimo veiksnys. *Socialinis darbas*. 7(2). P. 59-66.

70. Žukauskienė R., Leiputė O. (2002). Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocinių ir elgesio problemų ypatumai. *Socialinis darbas*. 2(2). P. 106-114.
71. Žulys B. (2005). Vaikai nori savo namų. *Žvilgsnis: XXI amžiaus priedas jaunimui*. Nr. 12(73). [Žiūrėta 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/zvilgsniai/20051216/1-3.html>>
72. Watts A.G. (2000). Career Development and Public Policy. *Journal of Employment Counseling* Volume 37. Issue 2. P. 62-75. [Žiūrėta 2012-11-15]. Prieiga per internetą <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/j.2161-1920.2000.tb00824.x/abstract>>

PRIEDAI